

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martina Komar

MODERNIZACIJA DRŽAVE IN ISLAM
(NA PRIMERU TURČIJE)

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Martina Komar

Mentor: doc.dr. Milan BALAŽIC
Somentor: izr.prof.dr. Drago ZAJC

MODERNIZACIJA DRŽAVE IN ISLAM
(NA PRIMERU TURČIJE)

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

ZAHVALA

Zahvaljujem se mojemu mentorju in somentorju za vse nasvete. Posebej se zahvaljujem Petru, Markotu in Sabini za vse spodbude in kritike pri pisanju mojega dela, Biserki pa za lektoriranje. Zahvala gre tudi moji družini za potrpežljivost in spodbude. Nenazadnje se zahvaljujem mojim sodelavcem na Ekonomski fakulteti za razumevanje v času pisanja mojega dela.

KAZALO

1.	UVOD	4
1.1.	Hipotezi	7
1.2.	Struktura naloge in metodologija	7
1.3.	Teoretska izhodišča in pojmi	10
1.3.1.	Demokracija	10
1.3.2.	Modernizacija	11
1.3.3.	Sekularizacija	13
1.3.4.	Islam	15
2.	ZGODOVINA OTOMANSKEGA IMPERIJA DO I. SVETOVNE VOJNE	17
2.1.	Nastanek Otomanske države in njihova osvajanja	17
2.2.	Upadanje Otomanskega imperija	19
2.3.	Islam v Otomanskem cesarstvu	20
2.4.	Sufizem in ljudski islam	22
2.5.	Mladi Otomani in notranje reforme sultanov	22
2.6.	Mladoturška revolucija	24
3.	USTANOVITEV TURŠKE REPUBLIKE	26
3.1.	Mustafa Kemal Atatürk	26
3.3.	Razglasitev Republike Turčije	29
3.4.	Kemalizem in njegova načela	32
4.	DRUŽBENE IN POLITIČNE REFORME ATATÜRKA	34
4.1.	Ukinitev kalifata	35
4.2.	Pravice žensk	38
4.3.	Ostale družbene reforme	39
4.4.	Strankarski sistem	40
5.	KEMALIZEM, SEKULARIZACIJA IN ISLAM	42
5.1.	Zgodnji kemalizem in iskanje turške narodne identitete	42
5.2.	Odnos Atatürka do islama	45
5.3.	Radikalna sekularizacija	47
5.4.	Nasprotovanje sekularizaciji	50
6.	POLITIČNI ISLAM	51
6.1.	Raziskava TESEV – Religija, družba in politika v Turčiji 2000	54
7.	ZAKLJUČEK	56
8.	LITERATURA IN VIRI	59

1. UVOD

Republika Turčija je država, ki leži med Evropo in Azijo in je bila prizorišče bogate zgodovine, tako krščanske kot islamske. Na njenih tleh so še danes pomembna arheološka najdišča iz Rimskega imperija in seveda iz bogate Otomanske dinastije. V svojem diplomskem delu sem proučevala nastanek nove nacionalne države in njihove prve republike, njihova zgodovina pred republiko pa sega daleč nazaj v srednji vek.

Nastanek Otomanskega imperija sega v 13. stoletje, ohranil se je vse do leta 1923. Turški imperij je bil tedaj monarhija, ki jo je vodil sultan (poglavar). Sprememba v moderno turško državo se je začela po prvi svetovni vojni in je bila rezultat uspešnega boja proti zunanjim sovražnikom in zakoreninjeni muslimanski tradiciji, pomembni domači preteklosti.

Turčija leži med Črnim in Sredozemskim morjem. Razprostira se na 779.452 km², na ozemlju med jugovzhodno Evropo in jugozahodno Azijo. Turčija ima na ozemlju Evrope samo 3% ozemlja, medtem ko ostali del (97%) leži v Aziji. Država šteje 70 milijonov prebivalcev, največja etnična skupina so Kurdi, ki predstavljajo 20% vse populacije.

Republika Turčija je bila ustanovljena 29. oktobra 1923. Na ruševinah propadlega in zaostalega Otomanskega imperija je prvi predsednik Musfata Kemal Atatürk ustanovil prvo demokratično turško državo, po zgledu zahodnih republik. S svojimi družbenimi, političnimi in pravnimi reformami je državo postavil na načelih republikanstva, laičnosti, populizma, nacionalizma, etatizma in reformizma (t.i. kemalizem).

Transformacija v moderno demokracijo dobi vse več elana po drugi svetovni vojni, ko Republika Turčija vstopi v zvezo NATO (1952).¹ V Združene narode je država sprejeta že leta 1945, leta 1959 pa je zaprosila za članstvo v takratni Evropski

¹ Turčija se je zaradi svojega geostrateškega položaja počutila neposredno ogroženo s strani Sovjetske zveze in si tako s pomočjo Trumanove doktrine in sodelovanja v Marshallovem planu pridobila sredstva in podporo iz Zahoda.

gospodarski skupnosti. Turčija si tako več desetletij že prizadeva pristopiti k pogajanjem za vstop v EGS, danes imenovana Evropska unija (EU). Po že večkratnih negativnih odgovorih iz Bruslja in kritiziranju človekovih pravic v tej državi, je Evropska komisija določila začetek pogajanj s Turčijo.² Smiselno se mi zdi torej predstaviti začetni zgodovinski razvoj demokracije, saj lahko veliko pripomore k razumevanju Turčije takšne kot je danes.

Prehod v novo obliko politične ureditve države je močno povezan s politikom, Atatürkom, ki spada med najpomembnejše državnike 20. stoletja. Atatürk je vodil državo vse do svoje smrti (1938). V tem obdobju je ustvaril povsem nov politični in pravni sistem, ukinil kalifat in ločil religijo od oblasti, podelil ženskam pravice, spremenil abecedo ter omogočil razvoj kulture, znanosti, agrikulture in industrije. Proglašena je bila republika z namenom ustanovitve demokratične države sodobnega časa (Internet 1). Z novo turško ideologijo je vpeljal proces parlamentarne in participativne demokracije (internet 2).

Država je izvedla popolni prelom s prejšnjo oblastjo in se nato modernizirala od zgoraj navzdol. Tako je bila primerljiva s podobnimi državami, ki so izvedle prehod v demokracijo konec 80-let. Zajc (2004: 89) ugotavlja določene skupne značilnosti enostrankarskih političnih sistemov z veliko stopnjo represije in slabo razvito politično kulturo, ki so se spremenili od zgoraj navzdol, s »samoreformo« (npr. Sovjetska Rusija in nekatere druge države na ozemlju nekdanje SZ).

Pregled demokracije v Turčiji pokaže, da država ni izgubila svoje značilnosti »modernizacije od zgoraj«, saj se kasneje po treh vojaških udarih (v 60-ih, 70-ih in 80-ih letih) ponovno transformira v demokracijo od zgoraj navzdol. Vojaška elita po vsakem izvedenem vojaškem udaru, prepusti oblast civilni vladi.

Danes je Turčija še vedno edina muslimanska država na svetu, ki ima ločeno religijo od države. V državi je kar 99% prebivalcev muslimanov, večinoma sunitov, ki poleg

² Decembra leta 2004 so na vrhu Evropskega sveta v Bruslju predstavniki držav sklenili, da bo Evropska unija začela pristopna pogajanja s Turčijo 3. oktobra 2005. To naj bi pripeljalo do polnopravnega članstva. Vendar je po zavrnitvi ustave v Franciji in na Nizozemskem ter po propadlem junijskem vrhu na približevanje Turčije EU, padel dvom in negotovost, saj so jo voditelji širitev zaradi ustavne krize v Uniji umaknili z dnevnega reda (Internet 10).

korana priznavajo tudi suno – v koranu nezapisane nauke Mohameda in prvih štirih kalifov.

Ena najpomembnejših reform je bila ukinitvev kalifata in nato izpeljava sekularizacije pravnega sistema in izobraževanja. Ločitev islama od države je povzročila najradikalnejšo spremembo v novoustanovljeni Republiki Turčiji. Kemalizem je bil ideologija države, na katerem je slonela politika predsednika Mustafe Kemala in njegove stranke. Pripeljala je do novih odnosov med državo in religijo. Islam je bil postavljen v nove okvire pravne in demokratične države, torej je religija postala predmet zasebnega življenja.

Ločitev religije od oblasti je proces, ki je dobro znan vsem demokracijam po svetu, predvsem v krščanskih državah. Islam je drugačna religija od krščanske in Turčija je tako rekoč edinstvena država, kjer je oblast sama uvedla sekularizacijo v začetku 20. stoletja. Zaradi specifičnosti islama in njegove interpretacije posvetne oblasti, je sekularizacija nepoznana oz. nezaželjena v islamskih državah.³

Kakšno je pravzaprav razmerje med demokratično državo in islamom? Ali je možno samo prenesti koncept ločitve cerkve od države tudi na islamske države? Mustafa Kemal je ločil islam od državnih oblasti, mene pa zanima ali je islam predstavljal nevarnost demokraciji, glede na to, da se je zgledoval po tipu demokracije v zahodnih državah, ki niso muslimanske. Sama izpeljava procesa sekularizacije je potekala drugače kot v zahodnih družbah. Z ločitvijo religije od države, ukinitvijo šeriatskega sodišča in verskih šolskih redov je bil islam ločen od državnih institucij. Turčija ostaja še danes edina muslimanska država, ki ima laičnost države zapisano v ustavi in pogosto jo omenjajo kot most med zahodom (demokracija) in vzhodom (islam).

³ Danes je precej aktualno dogajanje okoli ustave iraške države. Problem se pokaže pri členu, ali zapisati v ustavo, da je islam religija države ali ne.

1.1. Hipotezi

Modernizacijo države proučujem na konkretnem primeru spreobrnitve političnega sistema iz Otomanskega cesarstva v Republiko Turčijo. Modernizacija države v mojem primeru pomeni spremembo političnega sistema iz avtokratskega v demokratični sistem. Tradicionalni nauk o državi razlikuje ta dva poglobitna sistema na podlagi vprašanja o položaju človeka v družbi, o njegovi osebni in politični svobodi, o njegovem odločanju ali soodločanju v javnih zadevah (Lešnik 2000: 7).

Politična ureditev v kateri je imel največjo, neomejeno in samovoljno oblast samo en človek, sultan. Oblast se je avtomatično prenesla na njegovega potomca, ponavadi sina ali nečaka, bratranca, ipd. Religija je bila stvar države in je pomembno vplivala na vse ravni družbenega in političnega življenja.

Hipoteza 1: Atatürk je ustanovil enostrankarsko parlamentarno republiko in ji vladal kot avtokrat.

Hipoteza 2: V Republiki Turčiji je bil proces sekularizacije radikalen. Država si je zagotovila nadzor nad islamom.

V diplomskem delu bom tako poskušala potrditi ali zavrniti hipotezi z analiziranjem političnih in družbenih reform, z analizo političnega sistema v obdobju od leta 1923 do 1938, z analizo demokratičnih struktur v novi državi ter odnosom oblasti in Atatürka do religije oz. islama ter značilnosti procesa sekularizacije.

Turčija je prva islamska država, ki je izpeljala sekularizacijo in mislim, da je pomembno, da se osredotočim na to, saj je bil do takrat le-to proces, ki se je rodil v zahodnih krščanskih državah in je označeval ločitev cerkve od države.

1.2. Struktura naloge in metodologija

Danes lahko sledimo razpravi o vstopu Turčije v EU, tako njihove zagovornike kot nasprotnike. Postavlja se vprašanje ali sprejeti tako veliko državo v evropske povezave, glede na to, da meji celo na Irak in Iran? Revna muslimanska država bi

popolnoma spremenila geopolitične razsežnosti evropske povezave. Poleg jezika je pomemben steber turške identitete tudi islam, ki razburja evropskega duha (Internet 10). Mogoče pa izvira strah iz srednjeveške zgodovine, ko so Turki predstavljali strah in trepet Evropi v srednjem veku in zaradi česar se je krščanska Evropa tudi začela povezovati (Mastnak 1998).

Zanima me v kakšnih razmerah se je ustvarila nova država in kakšno demokracijo je vzpostavila. Naloga me zanima iz zgodovinskega vidika, zato v drugem poglavju sledim zgodovini Otomanskega imperija in razvoju prvih reform za ustavitev propada imperija. Prve reforme, s katerimi so poskušali nekateri sultani izvesti modernizacijo države in ustaviti propad ter zaostalost imperija, skušajo izpeljati že v 18. in predvsem v 19. stoletju, vendar te niso pripomogle k spremembi in tudi ne k preživetju starega Otomanskega cesarstva.

V tretjem poglavju sem analizirala dogodke, ki jih je sprožil Mustafa Kemal v vojni za neodvisnost po prvi svetovni vojni, ki so privedli do razglasitve republike leta 1923. Mustafa Kemal je s svojimi družbenimi in političnimi reformami sprožil program (kasneje sklop vseh reform poimenujejo kemalizem). Oblikovanju nove demokratične republike je sledilo sprejetje nove ustave.

V naslednjem poglavju analiziram glavne politične in družbene reforme nove republike in prva (hkrati tudi) najradikalnejša reforma je sekularizacija. Kalifat je bil ukinjen, začela se je izvajati ena najpomembnejših in najzahtevnejših reform. Tudi ostale družbene reforme so pustile velik pečat na današnjo Turčijo, kot jo poznamo danes. Mustafa Kemal je izvedel reformo o pokrivalu, reformo koledarja, reformo nove turške abecede in pomembno politično napredovanje na področju ženskih pravic. Ženske so pridobile tako pasivno kot aktivno volilno pravico.

Peto poglavje začnem z opisovanjem turške narodne identitete in predstavitvijo pomembnosti le-te pri nastanku republike. Kemalizem, ki je predstavljal novo ureditev v demokraciji, je ustvaril novo razmerja med islamom in državo. Kakšen odnos se vzpostavi v prvi demokraciji s prevladujočo religijo – islamom? Predsednik Turčije

Süleyman Demyrel⁴ v svojem članku izjavi, da je Republika Turčija skozi zgodovino postala zgled za ostale islamske države ter opisuje kako združimo islam s sekularno pluralistično demokracijo (Demyrel 1997). Turčija bi lahko postala »univerzalen« model med 54-imi članicami Organizacije islamske konference.

Ali je islam predstavljal oviro na poti demokratizacije države? Kako je Mustafa Kemal gledal na to vprašanje? Sekularizacija, potem ko se je začela izvajati, je prinesla tudi nasprotovanje določenih družbenih oz. verskih skupin.

V šestem poglavju pa bom opisala vzpon političnega islama. Nastajanje novih islamskih političnih strank se pojavi po drugi svetovni vojni, ko postane ozračje bolj liberalno. Danes je to pripeljalo Turčijo do islamske vlade, saj je leta 2002 večino sedežev v parlamentu zasedla Stranka za pravico in razvoj (AKP), ki jo mnogi označujejo za islamsko. Kakšna je prihodnost Turčije? Gre v smeri islamizma ali nadaljevanja (radikalne) sekularizacije? V tem poglavju sem prikazala tudi glavne rezultate raziskave, ki je bila narejena leta 2000 in izraža mnenje državljanov o vlogi islama v politiki.

V zaključku podajam svoje mnenje, s katerim bom poskušala zavrniti ali potrditi hipotezi.

V diplomskem delu se opiram na gradivo, in sicer na monografske izdaje, časopisne članke ter razprave, članke in raziskave iz internetnih virov. Omenjeno gradivo postavljam v politološki in zgodovinski okvir, s katerim bom skušala izdelati strukturo, ki mi bo potrdila ali zavrnila hipotezi.

⁴ Süleyman Demirel je bil voditelj Stranke pravičnosti (Justice party – AP) od leta 1964 do 1981. Prvič je nastopil s funkcijo premierja Turčije 1965, nazadnje 1991-1993. Nakar je postal predsednik Republike Turčije in se leta 2000 upokojil (Internet 7).

1.3. Teoretska izhodišča in pojmi

1.3.1. Demokracija

»Politika je zagotovo eno temeljnih področij, ki opredeljuje življenje človeka.« (Tomšič 2002: 9). Če obstaja oblika človeške skupnosti, se pojavi tudi potreba po urejanju skupnih zadev, ki so sprejemljive za vse pripadnike skupnosti.

Demokracija je danes ena najpogostejših oblik vladavine v svetu in v okviru političnega življenja zahodnih družb ni politične skupine, ki se ne bi sklicevala na njo. Demokracija naj bi tako temeljila na »vladavini ljudstva«, kar pomeni da vse odločitve temeljijo na večinski podpori ljudstva.

Največji vpliv na moderno politično misel je imela atenska demokracija. Iz nje se je razvila moderna demokracija in ima značilnost reprezentativne demokracije, predvsem zaradi večjega števila populacije. Na podlagi tega je nastala potreba po reprezentativnem načinu udejanjanja demokracije (Tomšič 2002: 17). Glavne razlike med antično in moderno demokracijo so velike. Tako gre pri antični demokraciji za neposredno, ekskluzivno, šibko institucionalizirano in neomejeno izvajanje demokratične oblasti, medtem, ko je moderna posredna (predstavniška), inkluzivna, visoko institucionalizirana in omejena oblast (Tomšič 2002: 19).

Demokracija (gr. demos, pomeni ljudstvo in kratein – vladati) je ena najstarejših oblik vladavine države. Schumpeter jo definira kot institucionalno obliko oblasti za doseganje političnih odločitev, v kateri imajo posamezniki izbrani v tekmovalnem boju za ljudske glasove, moč doseganja odločitev (Schumpeter v Goodin in drugi 1996: 281).

Aristotel je opisal pristno demokracijo tisto, ki zagotavlja enakost. Pomenilo je, da revni niso nič bolj podrejeni kot bogati, vrhovna oblast ne sme biti v rokah nikogar med njimi, ampak si jo morajo deliti med samo. Če je svoboda in enakost bistvo demokracije, morajo biti vsi deli oblasti dostopni vsem. Če je potemtakem ljudstvo v večini in tisto, o čemer glasujejo, zakon, sklepamo, da je ta država demokratična (Dahl 1997: 39).

Tomšič razlaga, da se je demokracija, takšna kot jo poznamo danes, izoblikovala na Zahodu in je posledica dolgoletnega evolutivnega družbenozgodovinskega razvoja. Zahodna demokracija temelji predvsem na sistemu parlamentarnega predstavnštva in pogosto jo povezujejo tudi s tržnim tipom gospodarstva (Tomšič 2002: 20).

Demokratizacija je proces politične modernizacije družbe, se pravi iniciranje, implementiranja in generiranja sprememb, ki vodijo v smer oblikovanja politične ureditve v skladu z omenjenimi pogoji razvite poliarhične demokracije. Spremembe se tako pokažejo na treh ključnih področjih politike in sicer na institucionalnem, akcijskem in kulturo-vrednotnem nivoju (Tomšič 2002: 128). Ta proces je dolgotrajen in zato lahko govorimo o treh fazah demokratizacije:

1. demokratični prehod⁵ se nanaša na proces odprave avtoritarnega režima, vzpostavitve ustavne ureditve, oblikovanja proceduralnih pravil političnega tekmovanja in razpustitve avtoritarnih organizacij ter odpravo zakonov, neskladnih z demokratično politiko,
2. demokratična konsolidacija se nanaša na proces transformacije naključnih dogovorov, preudarnih norm in rešitev v redno prakticiranje odnosov kooperacije ter tekmovanja med udeleženci (državljeni in politiki), ki so udeleženi pri demokratičnem izvajanju oblasti (Schmitter v Tomšič 2002: 131) in
3. demokratična stabilizacija.

1.3.2. Modernizacija

Modernizacija je zelo širok in kompleksen pojem. Avtor Andorka⁶ (Tomšič 2002: 60) razlaga modernizacijo kot kombinacijo petih procesov. To so:

- strukturne spremembe,
- izboljšanje življenjskega standarda,
- razvoj sistema blaginje,
- demokratizacija političnega sistema in
- oblikovanje civilnih vrlin, norm in vrednot.

⁵ Nekateri avtorji uporabljajo izraz "demokratična tranzicija" (Tomšič 2002, 129).

⁶ Andorka, Rudolf objavlja znanstvene razprave na temo prehoda Madžarske iz komunističnega sistema v demokratičnega in razprave o procesih modernizacije.

Pojem modernizacije je še vedno večpomenski in tako Sztompka⁷ (Tomšič 2002: 60) opozarja na tri načine pojmovanja. Prvega bi lahko tako opisali kot kakršenkoli družbeni napredek v skladu z določenimi kriteriji, ki se nanaša na katerokoli obdobje v zgodovini. Drugo pojmovanje lahko razložimo s konceptom modernosti, predstavlja pa širok kompleks družbenih, političnih, ekonomskih, kulturnih in mentalnih transformacij. Odvijale so se na Zahodu od 16. stoletja dalje in dosegle vrhunec v 19. in 20. stoletju. Tretje pojmovanje je bolj relevantno za moje delo, in sicer se nanaša na prizadevanje manj razvitih družb po dohitevanju razvitih, po »prehajanju« v središče modernosti (Tomšič 2002: 60). Moj poudarek je tako na zaostali družbi, ki izvede modernizacijo z namenom dohitevanja zahodnih demokratičnih družb.

Nekateri avtorji (McClelland, Inkeles in Smith) pogojujejo uspešno modernizacijo tradicionalne družbe z obstojem **moderne osebnosti**. Pomembne naj bi bile osebne lastnosti tistih akterjev, ki so bili nosilci modernizacijskega procesa in le-ti naj bi bili pretežno pripadniki razsvetljenih družbenih elit, predvsem politične. Tako naj bi moderna osebnost imela nekatere lastnosti kot so neodvisnost od tradicionalnih avtoritet in antidogmatičen način razmišljanja, zanimanje za javne zadeve, odprtost do novih izkušenj, zaupanje v znanost in razum, načrtovanje, orientiranost v prihodnost, sposobnost »zadržanja užitka« ter visoka pričakovanja na področju izobraževanja, kulture in profesije (Sztompka v Tomšič, 2002: 64-65).

Družbena modernizacija zajema spremembe na področjih človekovega mišljenja in delovanja. **Politična modernizacija** je sestavni in najpomembnejši del družbene modernizacije, ki jo je mogoče opredeliti na več načinov. Njena posebnost je odprava ideoloških kriterijev (»deideologizacija«), se pravi odprava ideoloških meril, temelječih na razrednih, verskih, posebnih skupinskih ali drugačnih interesih, vrednostnih ali »znanstvenih« dognanjih, ki vsiljujejo določen pogled na svet in zahtevajo podreditev posameznikov določeni oblasti v imenu višjih ciljev. Politična modernizacija predstavlja (Huntington v Zajc 2004: 79-80):

- racionalizacijo oblasti (odpravo različnih tradicionalnih, družinskih, lokalnih, verskih in ideoloških avtoritet ter zamenjavo le-teh s sekularizirano, legitimno nacionalno oblastjo,

⁷ Sztompka, Piotr je profesor na Univerzi v Krakowu, Center za evropske študije. Preučuje družbene in kulturne spremembe, ki so se zgodile po zlomu komunističnega bloka.

- utrditev suverenosti nacionalne države tako nasproti zunanjim vplivom kot glede notranje regionalne in lokalne oblasti,
- jasno diferenciacijo oblasti na zakonodajno, sodno in izvršno oblast ter določitev razmerij med njimi,
- razvoj in osamosvojitve posebnih strokovnih področij (pravno, gospodarsko, vojaško, upravno) od političnega,
- samostojnost sredstev obveščanja, ki omogočajo nastanek kritičnega javnega mnenja,
- vse večjo politično participacijo ljudi pri uveljavljanju njihovih interesov in odločanju o skupnih zadevah.

Politična modernizacija pomeni tudi prehod od avtoritarnih političnih sistemov k demokratičnim političnim sistemom. Kot totalitarne in avtoritarne označujejo zlasti tiste, ki zagotavljajo prevlado eni (državni, nacionalni) stranki⁸ ali družbenemu razredu (Zajc 2004: 80-81).

1.3.3. Sekularizacija

Sekularizem je prepričanje, da je fizični svet v sebi zaključena celota in da ga je mogoče razumeti in razlagati s spoznanji moderne znanosti ter da je vsako sklicevanje na nadnaravno razlago odveč (Žnideršič 1997: 459). Poenostavljeno rečeno je sekularizacija proces, v katerem posvetni način življenja počasi prevladuje nad religijskim. Pomeni prehod, preobrazbo iz cerkvenega v posvetno ali državno. Ta proces je bil predvsem intenziven v Evropi, kjer je bila vloga krščanske cerkve na vseh področjih zelo močna. Sekularizacija je posledica prehoda iz tradicionalne v moderno družbo. Prehod pa je zaznamovan predvsem s hitrim uveljavljanjem znanosti in tehnike, z urbanizacijo, z laizacijo države in javnega življenja. V takšnih razmerah se je bistveno zmanjšala predvsem vloga verskih institucij, prišlo je do radikalnih sprememb v odnosu do verske prakse, pa tudi v odnosu do verskih dogem in vrednot, minimalizirala se je legitimacijska in integracijska funkcija religije. Tej pojavnosti obliki sekularizacije pogosto pravimo tudi laizacija družbe.

⁸ Avtor opozarja, da enostrankarstvo ni merilo za totalitarizem – za njih je bistveno enoumje, tako z nadzorovanjem od zunaj (s prisilnimi sredstvi) kot od znotraj (Zajc 2004: 81).

Po Merriam Webster Collegiate Dictionary (Guruz, 2004) izvira etimološka beseda saecularis iz latinske besede saeculum, kar pomeni današnji svet in označuje:

1. a) nanašujoč se na sedanost, posvetnost
b) ne javen ali ne specifično religiozen pomen
c) ni cerkven ali kleriški
2. ni povezan z redovniškimi zaobljubami, pravili ali ustanavljanjem duhovščine, ki bi pripadala religijskim redom ali kongregaciji
3. a) zgodi se enkrat v veku ali stoletju
b) obstaja ali se nadaljuje skozi veke ali stoletja
c) obstaja na nedoločen čas

Sekularizacija označuje preobrazbo iz cerkvene v posvetno, lahko označuje prehod cerkvene lastnine v posvetno ali državno, zlasti v dobi reformacije, v francoski revoluciji, v Nemčiji 1802/03, v Italiji 1860-1870 in na Slovenskem 1780-1790 (jožefinizem) (Leksikon CZ 2000: 959).

Laicizem, ki izhaja iz latinske besede laicus, pomen pa izvira iz časov, ko je bila izobrazba privilegij duhovščine.⁹ V modernem pomenu besede laik pomeni osebo, ki ne pripada nobenemu članu klerikov ali človek, ki ne pripada nobeni določeni profesiji. Laicizem označuje politični sistem, kjer sta cerkvena kontrola in vpliv izključena (Guruz 2004, 18).

Laičnost države pomeni njeno nazorsko nevtralnost. Laična država se distancira od religijskih institucij, vendar samo kot država pri izvajanju svojih oblastnih funkcij. Država priznava religiozno verovanje kot legitimni interes svojih državljanov, ne da bi se pri tem vmešavala v to, na kakšen način in katere vrste zadovoljitev teh interesov bodo ljudje izbrali. Pomeni državno podporo tistim cerkvenim dejavnostim, ki so v splošnem interesu, ne da bi jih pri tem vključila v svoje lastne javne službe. Država ima tako dolžnost, da cerkvi omogoča tovrstne dejavnosti, kajti do cerkve ne more biti več brezbržna (Stres 1999: 90).

⁹ V srednjeveški Evropi so tisti, ki so znali pisati in brati pripadali klerikom – duhovnikom (kler-duhovščina), laik pa je pomenilo ravno nasprotno kleriku.

1.3.4. Islam

Islam (pomeni mir¹⁰, predajo) je monoteistična religija. Vernik je musliman, tisti, ki je predan Bogu. Muslimani verujejo, da se je Alah (bog po arabsko) razodel preroku Muhamedu preko nadangela Gabriela (Džibril), leta 570-632 n.št. na Arabskem polotoku v mestu Meka. Mohamedovi napor, da bi spreobrnili ljudi, so naleteli na nasprotovanje trgovcev, ki so se bali upada romarjev v Meko, ti pa so častili različne bogove in boginje. Cilj romanja je že takrat bila Kaaba, sveto zavetišče s sveto skalo. Mohamed tako emigrira v Medino s svojimi privrženci. Mohamedova migracija mu omogoči vzpostaviti politično-religiozno skupnost (**uma**), ki označuje začetek islama kot političnega gibanja in religijskega verovanja. Čas migracije se imenuje tudi hidžra (hijra po arabsko).¹¹ Islamski koledar temelji na luninem letu in je v poprečju za 11 dni krajši od sončnega leta. Islamski koledar je danes v Turčiji v uporabi za verske namene (internet 3).

Muslimani verjamejo, da so vsa razodetja zapisana v Koranu¹² (arabsko Quran), ki je sestavljen iz 114 sur (poglavje). Osnovno verovanje muslimanov je monoteizem in Mohamed kot zadnji prerok, ki se mu je razodel Bog. Jezus Kristus in preroki Stare zaveze so prav tako sprejeti kot muslimanski preroki. Muslimani, ki verujejo v Alaha in preroka Mohameda, molijo redno in živijo po islamskih etičnih in moralnih principih ter bodo našli večno odrešenje v nebesih.

Islamska religija

Alah je osebni bog, ki se mu pripisuje 99 vidnih in ena skrita lastnost. Je edini in edinstven, stvarniški, milosten in pravičen («Vaš Bog pa je edini Bog. Ni drugega boga razen njega, Milostnega, Usmiljenega.»¹³). Alah je prisoten povsod in vse vidi. Alah je ustvaril svet, ki je nastal z njegovim ukazom »bodi«. Veruje se v dobre in slabe duhove (džine) in angele. Hudič je šejtan, nanj so odporni tisti, ki so vdani Alahu. Življenje se pojmuje kot priprava na življenje, ki šele pride. Človeka tako po

¹⁰ Mir, ki pride, ko človek izroči svoje življenje Bogu (Balažic 2002/03).

¹¹ Hidžra pomeni začetek islamske dobe in od takrat naprej muslimani štejejo leta.

¹² Koran lahko beremo kot politično ideologijo (Balažic, 2002).

¹³ Koran, II, 163. ajet. Vsako poglavje ali sura se začne z nagovorom "V imenu edinega Boga, Milostnega, Usmiljenega!"

smrti čakata nagrada ali kazen, verujočim obljublja rajske vrtove in čiste device.¹⁴ Tisti, ki padejo v sveti vojni, naj bi šli neposredno v raj. Tisti, ki pa niso verovali, jih čakajo peklenke muke («Nevernike čaka mučno trpljenje»¹⁵ in »Poslušajte! Ti, ki bodo sejali zlo in bodo pogreznjeni v greh, bodo prebivalci pekla; večno bodo v njem ostali. Tisti pa, ki bodo verovali in dobra dela opravljali, bodo prebivalci nebes; večno bodo v njih ostali.»¹⁶). V Koranu je islam predstavljen kot religija resnice, ključne sestavine islamske religije so vera, zaupanje v Alaha, vera v preroštvo Mohameda in izpolnjevanje verskih dolžnosti.

Verske dolžnosti

Vsak musliman mora spoštovati pet stebrov ali dolžnosti islama. Vera v enega boga, Alaha in njegovega preroka Mohameda (šahada) je prvi steber oz. dolžnost, ki jo morajo izpolnjevati vsi muslimani. Drugi steber je molitev petkrat na dan (salat), tretji pa dajanje miloščine revnim in bolnim (zakat)¹⁷. Četrti steber je post v mesecu ramazanu (saum) in peti steber je romanje v Meko vsaj enkrat v življenju (hadž)¹⁸. Pobožen musliman se drži strogih zapovedi (etičnih in duhovnih), ki pa so zbrani v hadisih¹⁹, t.i. pristni zapisi govorjenja in dejanj Mohameda in njegovih prvih privrženecv. Pobožni muslimani spoštujejo njihove besede, dejanja in odločitve in vse skupaj imenujejo suna. Koran in suna sta tako primaren vir šariata oziroma islamskega prava (internet 3).

V islamu ni bilo nikoli ločitve med politično in versko avtoriteto, ki bi med seboj tekmovali. V islamskih državah je bil vedno v veljavi samo eden zakonik, in sicer šarija, sveti božji zakon, nezmotljiva beseda Boga, razodeta preroku Mohamedu. Šarija je utelešena v Koranu, ki ureja vse ravni življenja kot je država, trgovina, kriminal in zakonitost. Koran je sveta knjiga islama. Beseda koran prvotno pomeni »recitiranje, branje, kar je treba brati« (Snoj 1997: 260).

¹⁴ "Te, ki se bodo Boga bali in greh ogibali, čakajo pri Gospodarju rajske vrtovi z rekami, čistimi devicami in Božjo naklonjenost. V njih bodo večno živeli." Koran, III., 15. ajet.

¹⁵ Koran, II. 104 ajet.

¹⁶ Koran, II, 81. in 82. ajet.

¹⁷ Islamske družbe poznajo različne oblike in višine pomoči revnim, nekatere sodobne islamske družbe pa so ga vključile v davčni sistem, običajno nekje 2,5% dohodkov (Smrke 2000: 275).

¹⁸ Vsak musliman naj bi vsaj enkrat v življenju obiskal Meko, predpogoj sta njegova finančna in fizična zmožnost.

¹⁹ Hadisi so prerokove besede in dejanja, o katerih so prepovedovali njegovi učenci in spremljevalci, nato pa nasledniki učencev, ki so slišali pripovedovati spremljevalce, nato učenci učencev, ki so slišali predhodnike, itd. (Étienne 2000: 35).

Islam tako tudi ne priznava nobene vrhovne oblasti, avtoritete. Ne obstaja nobena skupna avtoriteta ali institucija (Guruz 2004: 21-22). Mohamed je ustanovil državo, ki bi služila islamu. Islamsko pravo temelji na več virih, najpomembnejši je seveda Koran, sekundaren viri pa so hadisi, t.i. anekdote, primeri in izreki Mohameda. Muslimani so pripadniki vere islam, beseda izhaja iz arabskega glagola aslama »predati se (bogu) in prvotno pomeni »(bogu) predan« (Snoj 1997: 364).

2. ZGODOVINA OTOMANSKEGA IMPERIJA DO I. SVETOVNE VOJNE

2.1. Nastanek Otomanske države in njihova osvajanja

Izraz Turčija, ki včasih nadomešča izraz Osmanski imperij, ni bil povezan s specifično politično entiteto ali geografskim območjem do razglasitve republike leta 1923 (Internet 3).

Od 10. stoletja pr. n. št. so se na območju Anatolije²⁰ naseljevala ljudstva, od tukaj izvirajo civilizacije kot so bili Asirci, Sumerci in Hetiti. Rimski imperij se je razširil na to območje v 2. stoletju pr. n. št. ter ga poimenoval Mala Azija. Leta 330 n. št. je cesar Konstantin razdelil Rimsko cesarstvo na dva dela, se preselil v Bizanc in tam ustanovil glavno mesto vzhodno-rimskega cesarstva Konstantinopel, ki se je ohranil vse do 15. stoletja.

Prva turška država je bil Seldjuški turški imperij (1037-1109), ki je predstavljal grožnjo krščanskemu Konstantinoplu. Turki so leta 1299 za svojega voditelja (sultana) postavili Osmana in s tem položili temeljni kamen za svojo državo. Polagoma so zavzemali bizantinsko državo, ki je bila oslABLJENA, odkar so jo leta 1204 zavzeli križarji. Sredi 14. stoletja so Turki prišli že v Evropo. V bitki na Kosovem polju so 1389 strli srbsko plemstvo. Velika srbska država, ki je zajemala tudi Makedonijo in severno Grčijo, je postala turška vazalna država. Turki so napredovali naprej in tako zavzeli še Bolgarsko državo in napadli Ogrsko. Leta 1453 so Osmani zavzeli

²⁰ Anatolija oz. Mala Azija je azijski polotok med Črnim in Sredozemskim morjem.

Carigrad,²¹ leta 1468 pa je bilo konec odpora kneza Skenderbega v Albaniji (Svetovna zgodovina 1981: 311).

»Turška osvojitve Carigrada je bila zadnje dejanje v katastrofi bizantinskega cesarstva. Posledice so bile neznanske. Krščanska Evropa²² se je, čeprav je bila nevarnost že dolgo očitna, mahoma znašla pred akutno ogroženostjo, ki je poslej več stoletij odločilno sooblikovala evropsko zgodovino.« (Svetovna zgodovina 1981: 396).

Mastnak (1998: 55) v svoji knjigi opisuje, da je ta dogodek v Evropi sprožil skupno evropsko zavest v pozivih latinskih kristjanov k skupni akciji. Evropska zavest je postala pojem, ki je začel delovati kot nosilec skupne, kolektivne, »politične zavesti Zahoda«.

Mehmed II (1451-81) je nadaljeval osupljivi zamah ter si tako podredil vso Malo Azijo in velik del Balkana. Selim I. (1512-20) je našel turški osvajačnosti nove cilje, v kratkem času si je podjarmil Sirijo, Egipt in Palestino (1517) ter dobil z Meko in Medino, muslimanskima svetima mestoma, dejansko duhovno vrhovno gospostvo nad celotnim islamom. Njegov naslednik Sulejman II. Veličastni (1520-66) je vodil turško državo z osupljivo naglico naprej po začetnih poteh, podvrgel si je Bagdad, Gruzijo in Armenijo, zasedel Jemen in Aden. Hkrati je Sulejman napredoval na zahod, zavzel je Beograd (1521), porazil Ogre pri Mohaču (1526) in že leta 1529 s 100 000 možmi in več topovi oblegal Dunaj, vendar neuspešno. Z njegovimi neznanskimi uspehi je Otomansko cesarstvo²³ prišlo na vrhunec moči in postal pomemben dejavnik v evropski politiki in celo v življenju »navadnega človeka« (Svetovna Zgodovina 1981: 397).

Razlogi za takšen uspeh osvajanj je bil svojevrstno *sklenjeni notranji ustroj Otomanske države*. Z njim je imperij presegel tedanjo politično in konfesionalno

²¹ Zaradi turške osvojitve Carigrada se je moskovska država povzpela kot dedinja vzhodnega Rima, Portugalci pa so pospešili svoje raziskovalne plovbe, da bi odkrili nove, varne pomorske poti trgovanja z Azijo, ker je bilo na kopnem oteženo (Svetovna zgodovina 1981, 396).

²² Temelji Evrope so tako krščanski kot islamski. Evrope brez islama ne bilo, naučila se je misliti (Balažic 03).

²³ V diplomatskih krogih je bilo cesarstvo imenovano tudi "Sublime Porte", kar po francosko pomeni »visoka vrata«. Beseda izhaja iz slovesnosti, ki jo je sultan prirejal za tuje veleposlanik pred vrati svoje palače. Ta razlaga vrat vodi k položaju cesarstva in jasno kaže začrtano mejo med Evropo in Azijo.

razdrobljeno Evropo. Evropa se je v tem času bolj ukvarja s sabo in z izgonom Turkov iz Evrope. Humanist Enej Silvij Piccolomini, kasnejši papež Pij II. prepričljivo poveže vojno proti Turkom, ki jo je razumel kot sveto vojno. Prepričan je bil, da bi lahko izgnali Turke iz Evrope, če bi kristjani strnili svoje sile (Mastnak 1998: 61).

Vendar pa Turki, ki osvojijo ozemlja na Balkanu, prebivalstvo ne silijo k sprejetju islama.²⁴ Enako kot muslimani so bili pod sultanovim varstvom. Pogosto so dosegali najvišje službe, a so morali zato, da so živeli po krščanski veri, plačevati znatne davke. Kot podložniki so morali plačevati cesarski davek harač »od glave« ali džizijo (glavarino). Čeprav je bilo turško gospostvo deloma grozovito, so ozemlja Jugovzhodne Evrope pod njegovo oblastjo zaradi te omejenosti, pametne »umetnosti zatiranja« (H. von Treitschke) postala zatočišče skoraj vseh veroizpovedi (Svetovna zgodovina 1981: 398).

2.2. Upadanje Otomanskega imperija

Otomanski imperij je bil svetovna sila v času Sulejmana II., vendar se po njegovi smrti leta 1566 pokažejo slabosti velike Otomanske države, imperij je izgubljal ozemlja in mesta.

Šele sultan Mohamed Köprülü (1656-61) in njegovi sinovi so poskušali z daljnosežnimi reformami odvrniti propad, zato so ustvarili možnost za zadnjo fazo vojaške ekspanzije. Leta 1683 je turški vojski še enkrat uspelo oblegati Dunaj, vendar tudi tokrat neuspešno. Otomanski imperij ob koncu 16. in 17. stoletja dobi močnega nasprotnika v Avstriji in vse močnejši in pohlepni Rusiji. Upad države postane skorajda neizbežen, saj otomanska vojska izgublja ozemlja drugo za drugim. Fevdalni red razpade, uveljavi se dedovanje posesti, vojaške ustanove oslabijo, moč janičarske vojske se zmanjšuje, kajti le-ti se smejo poročati in opravljati meščanske poklice. Proces propadanja pospeši togost družbenega ustroja ter naraščajoča zaostalost na tehnično-vojaškem področju. Država ni več kos razvoju, kakršna se pojavi v Evropi. Tako upad vojaške moči kot počasna slabitev osrednje državne

²⁴ V okviru islamskega koncepta zaščite (Zimmet) je država dovoljevala Nemuslimanom skupno izražanje in zaščito pred zakonom in pravico. V Bosni in Albaniji ni bilo znakov nasilne spreobrnitve v islam (The Ottomans a brief story of a world empire 2000).

oblasti, sta zahtevala razpad etnično in konfesionalno pisane države (Svetovna zgodovina 1981: 399-403).

V 18. stoletju je država v stalnih spopadih s sovražniki in to največ s Perzijo, Poljsko, Avstrijo in Rusijo. Otomanski imperij slabi in evropski voditelji govorijo o »vzhodnem vprašanju« oz. »bolniku ob Bosporju«. Problem z evropskega stališča je bil, kako razdeliti umirajoči imperij, ne da bi katera sila pridobila preveč moči in bi tako porušila ravnovesje sil v Evropi.²⁵ V obdobju od 1815 do 1914 je bilo obdobje miru, ki je bil glavna značilnost koncerta evropski velesil. V tem času so bile evropske sile samo v treh vojnah. Krimska vojna (1853-1856) je pomembna, saj je bil Otomanski imperij na strani Anglije in Francije nasproti ruskim imperialističnim težnjam. Avtor Preston (Pogačnik 2005: 24) pravi, da je takrat Turčija pokazala svojo evropsko usmerjenost.

2.3. Islam v Otomanskem cesarstvu

Po smrti Mohameda, leta 632 n. št. je muslimanska skupnost (uma) začela razpravo o tem, kdo naj bi ga nasledil kot kalif²⁶ (Mohamedov naslednik). Večina je podpirala izvolitev kalifa, manjšina pa je verjela, da bi moral voditelj ali imam²⁷ ostati Mohamedov potomec.

Večina, ki je sprejela suno, se imenujejo od takrat suniti.²⁸ Njim pomeni kalif simbolični religiozni vodja skupnosti.²⁹ Kalifi naj bi bili kot taki tudi posvetni vladarji v večini imperija v šestem stoletju. Prvi štirje kalifi (Abu Bakr, Omar, Osman in Ali) so bili izbrani s konsenzom muslimanskih voditeljev. Tako je bil kalif preoblikovan v dedno upravo in prva dinastija je bila Umayyad, ki je vladala iz Damaska, druga pa je vladala iz Bagdada in sicer so to bili Abbasid. Po vdoru Mongolov v Bagdad in usmrtni kalifa leta 1258, ni bilo več kot 250 let nobenega kalifa, ki bi ga priznala

²⁵ Po zvezi sveta alijsa, ki je nastala 1815 zaradi zatiranja nacionalističnih gibanj po Evropi, je bila posledica nastanek ravnotežja moči, ki naj bi izključevalo osnivanje kakršnekoli hegemonistične strukture na evropskem kontinentu (Benko 2000: 140).

²⁶ Kalif je okrajšava naslova khalifah rasul allah, kar pomeni namestnik Alahovega preroka (Smrke, 2000: 268).

²⁷ Imam je tisti, ki vodi (molitev), (duhovni) vodja skupnosti, imamat pomeni duhovno vodstvo skupnosti (Étienne 2000: 425).

²⁸ Po Étienneovem mnenju je bistvena razlika med sunizmom in šiizmom v različnosti interpretacije politične legitimacije v najširšem smislu. Temeljni problem je nasledstvo oblasti (2000: 33).

²⁹ Ključno razlikovanje med duhovno (imamat) in politično usmeritvijo (kalifat) muslimanske skupnosti se je samo še utrdilo in tako še danes ločuje šiite in sunite. Étienne navaja, da še toliko bolj zaradi ukinitve kalifata v Turčiji, imamata pa Alijevi nasledniki ne zahtevajo več (Étienne 2000: 33).

večina sunitov. V 16. stoletju je Otomanska dinastija obudila naslov kalifa in postopoma so tudi muslimani izven Otomanskega imperija sprejeli otomanskega sultana za kalifa sunitov (Internet 3).

Spreobračanje turško govorečih ljudstev v islam se je začelo konec 7. stoletja, in sicer v sunite, ki so migrirali zahodno od centralne Azije. Bojevniki islamske vere so kolonizirali in naselili Anatolijo v imenu (ortodoksnega) islama. V 14. in 15. stoletju se spopadejo za politično oblast v vzhodni Anatoliji s sufijskimi redovi iz Irana.

Osvojitve Bizanca leta 1453 je omogočila okrepitev imperija v Anatoliji in Trakiji. Otomani oživijo naslov kalifa leta 1517 in integrirajo religijo v oblast in upravo. Sunitiski vladni funkcionarji so igrali pomembno politično vlogo. Pravzaprav je šeriatsko pravo reguliralo vse vidike življenja. Vodja sodstva je bil direktno podrejen sultanu. V zgodnji dobi Otomanskega imperija se je veliki mufti v Istanbulu postopoma razvil v »Seyhulislam« (voditelj islama), ki je imel končno jurisdikcijo nad vsemi sodišči v imperiju ter posledično izvrševal oblast nad interpretacijo in uporabo šeriata. Legalne presoje, ki jih je izrekel »Seyhulislam« so bile smatrane kot dokončne razlage (Internet 3).

Otomanska verska hierarhija se je začela pri »Seyhulislam« kot najvišja institucija uleme, končala pa se je pri lokalnih muftijah in kadijah (Guruz 2004: 26).

Sultan je imel najvišjo absolutno oblast na političnem, vojaškem, sodnem družbenem in religioznem smislu. Teoretično je bil odgovoren samo Bogu in božjim zakonom (islamski šeriat). V začetku 16. stoletja po osvojitvi Arabije privzame še naslov kalifa in postane univerzalni muslimanski vladar. Kljub vsemu je moral sultan upoštevati tudi držo pomembnih članov dinastije, birokracije in vojaških ustanov ter ostalih verskih voditeljev. Sultanu je tako stal ob strani še divan³⁰ (Divan-I humayun), relativno majhen ministrski svet, pod predsedstvom velikega vezirja (Internet 3). Deloval je kot vlada in kot višje sodišče za pritožbe vladajočih (The Ottomans a brief story of a world empire, 2000).

³⁰ Divanu je do leta 1470 predsedoval sultan, kasneje je na njegovo željo spremljal sestanke samo skozi okno in nato dajal napotke velikemu vezirju.

»Ulema«³¹ je bil stan učenjakov in visokih duhovnikov, ki je imel pod predsedstvom »*Seyhulislam*« nominalno nadzorstvo nad državno upravo ter varstvo in razlago »šerijata«, svetega zakona. Največkrat ni mogel ugovarjati sultanu kot »senci božji« in vrhovnemu varuhu tega prava. Sultan Sulejman³² je bil prvi, ki je začel izdajati tudi posvetne zakone. Z njimi so skušali najti pravilne odgovore vsem novim vprašanjem, vendar niso mogli premagati togost svete postave. Šeriatsko pravo, ki so se ga zvesto držali kadije (sodniki) in muftiji (najuglednejši ali najstarejši muslimanski duhovniki, ki so imeli pravico izdajati fatve – pravna mnenja), je za več stoletij preprečilo, da bi se Turčija prilagodila zahtevam naglo spreminjajočega sveta (Svetovna zgodovina 1981: 397-398).

2.4. Sufizem in ljudski islam

Od zgodnjega začetka je nekatere ljudi privlačila mistična interpretacija religije. V Turčiji predvsem od 13. stoletja dalje se je islamski misticizem izražal v sufizmu, slednji je predstavljal center duhovnega in družbenega življenja. Sufiji so zavračali materializem ter se odrekli zemeljskim skušnjavam in užitkom, ugodnostim, živeli so po asketsko in molili. Sufiji so se organizirali v redove ali bratovščine (turško *tarikatar*), kjer so se učili od posebnega sufijskega učitelja. Sufijski *tarikatar* je bil institucionaliziran (t.i. *tekke*) in je trajal več generacij ali tudi stoletij. Takšni sta tudi Naksibendi in Kadiri, z začetkom v 14. stoletju. Nekateri *tarikatarji* nosijo ime po svojem prvem gospodarju in eno takšnih je tudi Mevlevi, ki ga drugače imenujejo tudi vrteči derviši³³ (Internet 3).

2.5. Mladi Otomani in notranje reforme sultanov

V sredini 19. stoletja se pojavi gibanje Mladi Otomani, ki je želelo, da bi Turčijo šteli med enakovredne evropske velesile. Zahtevali so prevzem zahodnih političnih institucij, vključno z učinkovito vlado, izvoljeno skupščino in pisano ustavo. Mladi Otomani si želijo vzpostavitve integrirane vladarske države, ki bi podredila islam

³¹ Ulema oz. ulama je izpeljan naziv za muslimanskega učenjaka. Pomenil je tiste, ki imajo t.i. znanje, učenost v najširšem smislu, sestavljen pa je bil največkrat iz pravnikov in teologov. Ulema je imela zadnjo besedo o vseh vprašanih države glede prava in teologije (Smailagić 1990: 637).

³² Sulejman II. Veličasn je imel tudi vzdevek »Kanuni« oz. Zakonodajalec, ker je snoval tudi posvetne zakone.

³³ Vrteči derviši se vrtijo in padejo v duhovno stanje zamaknjenosti, kjer se približajo Bogu.

sekularnim interesom in prav tako dovolila udeležbo Nemuslimanov v predstavniških parlamentarnih institucijah (Internet 3).

Prvi sultan, ki je poskušal modernizirati sistem, je bil Selim III. Njegovo delo je dokončal Mahmut II. Preoblikoval je osrednjo oblast s pomočjo posvetovalnega zbora in uvedel reforme, ki so imele namen modernizacije, centralizacije in okrepitve državne strukture. Stare strukture so bile nadomeščene z ministrstvi, kot so jih imeli na zahodu (The Ottomans – A brief story of a world empire 2000).

Obdobje tanzimat³⁴ – ustanavljanje reda (1839-1871)

Vrsto reform v turškem cesarstvu so razglasili pod sultanom Abdulom Medžidom I. in Abdulom Azizom, in sicer kot odgovor na zahodne pritiske. Pod Mustafom Residom pašo so razvili program reform: reorganizacija vojske po pruskem vzoru, odprava trgovine s sužnji, province dobijo svoje predstavniške skupščine, uvedba nove uredbe trgovinskega, zemljiškega in kazenskega prava po francoskem zgledu ter ustanovitev državnih sodišč, ki so bila ločena od islamskih verskih sodišč (Oxfordova enciklopedija zgodovine od 19. stoletja do danes 1993: 277).

Nato novi sultan Abdul Hamid II. v letu 1876 (bolj zaradi ohranitve krone kot zaradi samih reform) razglasi ustavo 23. decembra (prav tako povzeta po evropskih modelih) ter skliče prvi parlament leta 1877.

Program Mladih Otomanov je bil tako realiziran v osnovanju predstavniške skupščine, zajamčene verske svobode in večje svobode izražanja. Vendar pa skupščina ni nikoli zaživela v praksi, saj jo je sultan že čez eno leto razpustil (Internet 3). Teoretično je ustava ostala v veljavi, vendar je sultan po tem vladal kot avtokrat (Mango 1999: 14).

Vse reforme, sprejete v tem obdobju, so bile prevzete od evropskih upravnih in vojaških modelov po evropskih standardih, ki jih je ustvarila Evropa in kasneje na Mirovni konferenci v Parizu, ki je končala Krimsko vojno leta 1856, priznala Otomanski imperij kot del Evrope (Jung 2003).

³⁴ Tanzimat pravzaprav pomeni (moderne) reforme in tako označuje obdobje v sredini 19. stoletja, čas prvih večjih reform v Otomanskem cesarstvu.

2.6. Mladoturška revolucija

Med mladimi izobraženci, ki so se šolali v Evropi, se je pojavilo nezadovoljstvo zaradi represivnih politik sultana Abdula Hamida II. Le ti organizirajo tajne družbe in eno takšnih vzpostavi tudi mladi oficir Kemal Mustafa. Leta 1907 se združijo vse nacionalne reformne skupine v Odbor za zvezo in napredek (Committee of Union and Progress, CUP), znano tudi kot Mladi Turki. Njihova največja želja je restavrirati ustavo iz leta 1876 in združiti različne elemente imperija v enoten narod, s centraliziranim vodstvom in parlamentarnim režimom (Internet 3).

Upor proti sultanu se sproži v Makedoniji, kjer zahtevajo obnovitev ustave ali pa bodo ukrepali proti sultanu. Sultan 24. julija 1908 privoli v ustavo in odredi parlamentarne volitve – prve volitve v zgodovini Otomanskega imperija. Na njih si je zagotovil zmago Odbor za zvezo in napredek. Prav tako so na teh volitvah sorazmerno zastopani tudi mileti³⁵ (Internet 3). Ko izbruhne upor leta 1909 proti Mladim Turkom, Mustafa Kemal s svojo vojsko odstrani s prestola sultana Abdula Hamida II. (Sonyel 1989: 5).

Mango oceni, da je bila mladoturška revolucija pravzaprav vojaški prevrat, ki so ga vodili mladi oficirji, katere so podpirali nekateri državljani, predvsem mladi državni uslužbenci s podobno izobrazbo (Mango 1999: 78).

Tuje sile v tem času izkoristijo situacijo in si tako polastijo dele propadajočega Otomanskega imperija. Tako Avsto-Ogrska anektira Bosno in Hercegovino, Bolgarija pa razglasi neodvisnost. Leta 1912 Otomanski imperij izgubi še zadnja ozemlja na Balkanu, saj ga v t.i. prvi balkanski vojni napadejo Bolgarija, Srbija, Črna Gora in Grčija. Otomanski imperij obdrži samo še del vzhodne Trakije (Internet 3).

Seveda so bile posledice teh vojn tudi notranje politične spremembe. Liberalna vlada se zamenja z avtoritarnimi Mladimi Turki, ki tako pridobijo vso kontrolo leta 1912. Izbruh druge balkanske vojne prinese nazaj Otomanskemu imperiju Edirne in vzpostavi se severna meja imperija po reki Marici (Internet 3).

³⁵ Mileti so Nemuslimanska skupina ali skupnost v Otomanskem imperiju, organizirani pod svojim verskim vodstvom. Imajo pomembne družbene funkcije, kot npr. ustanavljanje šol, verskih objektov, sodišč,... (Internet 3).

Vodstvo Odbora za zvezo in napredek se po teh vojnah obnaša vse bolj vojaško in diktatorsko. Moč se koncentrira v treh voditeljih, in sicer v Mehmetu Talat Paši, Ahmetu Kemal Paši in Enverju, takratnemu vojnemu ministru. Le-ta razglasi pred I. svetovno vojno pronemške simpatije. To niti ni bilo začudenje, glede na to, da je Otomanski imperij lahko pričakoval podporo Nemčije in bil hkrati izoliran od ostale Evrope.³⁶ Navezanost na Nemčijo je bila posledica dolgih desetletij poniževanja in predrznosti, ki jih je sultanat trpel od imperializma Rusov. Ti so spodkopavali turško varnost in ugled na Črnem morju, v Bosporski ožini in na Balkanu, Francozi in Angleži pa so si razdelili ostanke Otomanskega imperija (Tunizija, Egipt) (Cardini 2003: 273).

I. svetovna vojna je bila uničujoča tudi za Otomanski imperij. Vojna oblast leta 1918 odstopi, mladoturški triumvirat pobegne v izgnanstvo v Nemčijo.³⁷ Zadnji sultan Mehmet VI. podpiše premirje v Mondrosu³⁸ 30. oktobra 1918, ki je bilo diktirano s strani antantnih sil (Internet 3).

Otomanski imperij je bil prisiljen podpisati pogodbo v Sevresu 10. avgusta 1920, v kateri je bila predvidena razdelitev turškega ozemlja. Pogodba je predvidevala razpustitev turškega cesarstva, s tem bi bila država omejena na srednjo in severno Anatolijo ter okolico Carigrada. Preostali evropski del je bil dodeljen Grčiji. Veliki deli turškega cesarstva naj bi bili razdeljeni med zmagovalce. Turški narod iz protesta proti premirju iz Mondrosa in pogodbe iz Sevresa začne vojno za neodvisnost proti britanski, francoski, italijanski in grški okupaciji turškega ozemlja.

Pri vodilnih slojih v Otomanskem imperiju se prav zaradi neprestanega vmešavanja v notranje zadeve, spodbudi nacionalistična strast, ki je bila tuja islamski kulturi (Cardini 2003: 272). Nacionalistično gibanje zaživi v vojni za neodvisnost pod vodstvom Mustafe Kemala.

³⁶ Zaradi želje Nemčije po zgraditvi železniške povezave med Berlinom in Bagdadom, je tako investirala veliko v Otomansko gospodarstvo in tudi pomagala pri treniranju turških poveljnikov.

³⁷ Talata in Kemala, ki sta bila odgovorna za deportacijo in zlorabo Armencev med I. svetovno vojno, so umorili armenski nacionalisti leta 1921, naslednje leto pa je bil Enver ubit v bitki z boljševiki v Centralni Aziji.

³⁸ Po tem premirju se pojavijo subvertilne organizacije, ki so nasprotovale narodni neodvisnosti. To so bile prootomanske in kalifatske organizacije (npr. »Sulh ve Selamenti Osmaniye Firkasi – Mir in otomanska stranka odrešitve ali »Teali Islam Cemiyeti« - Muslimanska promocijska stranka), ki so delovale med prvo svetovno vojno in nadaljevale boj tudi po vojni, saj so želele preprečiti Turkom ustanovitev narodne države v Anatoliji (Internet 4).

3. USTANOVITEV TURŠKE REPUBLIKE

»Sovereignty belongs unconditionally to the people.« Atatürk

3.1. Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal je bil eden izmed redkih zgodovinskih oseb, ki je svoje življenje posvetil povsem svojemu narodu. Rojen je bil 1881 leta v Solunu, obiskoval je tradicionalno versko šolo in kmalu prestopil v moderno. Leta 1893 vstopi v srednjo vojaško šolo in njegov učitelj matematike mu podeli drugo ime Kemal (pomeni popolnost) zaradi njegovih boljših dosežkov. Leta 1905 diplomira na Vojaški akademiji v Istanbulu. Proti sultanovemu despotizmu se začne boriti s tajnim društvom »Domovina in svoboda«. Njegova kariera napreduje po herojskih zmagah na vseh koncih Otomanskega imperija. Med prvo svetovno vojno si izbori pomembne zmage tako pri Dardanelah kot v Palestini in Aleppu (Internet 2).

Mustafa Kemal je bil narodni osvoboditelj Turkov, ki je Otomanski imperij osvobodil okupacije s strani zahodnih sil. Kot narodni heroj, ki je izbojeval bitke v prvi svetovni vojni, je postal leta 1919 voditelj turške emancipacije. S svojo slabo opremljeno vojsko je premagal zaveznike iz vzhoda, juga in zahoda. Spopadel se je tudi s sultanovo vojsko in lokalnimi uporniki ter tako pridobil nadzor nad celotnim turškim ozemljem. Slovi kot poveljnik, ki si je vedno izbojeval zmage, brez poraza. Turški narod mu dolguje zahvale za njegove vojaške zmage in njegove kulturne, družbeno-politične reforme. Te so Turčijo postavile v nov način življenja (Internet 2). Julija 1923 je narodna vlada podpisala Pogodbo v Lausanni, konec oktobra je bila razglašena republika in Mustafa Kemal Paša kot izvoljeni predsednik Republike Turčije. Na podlagi zakona o priimku, ki je bil sprejet leta 1934, mu narodna skupščina podelil priimek Atatürk, »oče Turkov«. Novembra leta 1938 je umrl narodni osvoboditelj in oče moderne Turčije.

3.2. Narodno gibanje in vojna za neodvisnost

»This nation has never lived without independence. We cannot and shall not live without it. Either independence or death.« Atatürk

Na podlagi Premirja iz Mondrosa in Pogodbe iz Sevresa so lahko zavezniške sile okupirale posamezne dele Turčije in posredovale tam, kjer so smatrali, da je potrebno. Tako grške čete vkorakajo v Edirne, Izmir in Burso leta 1919 in zavzamejo tudi notranjost, kar ni bilo predvideno. V pogodbah je določeno tudi preostalo razkosanje imperija, vendar pa pogodba iz Sevresa ni bila nikoli izpeljana v celoti, kajti Mustafa Kemal sproži narodno gibanje za neodvisnost.

Atatürk je po končani prvi svetovni vojni pobegnil iz Istanbula v Samsun (19. maja 1919)³⁹ in tam začel vojno za neodvisnost. Atatürk je organiziral narodno gibanje, ki se je uprlo razkosanju turško-govorečih območij (Internet 3). Tako je iz Samsuna odšel v Amasyo in tu s še nekaterimi generali podpisal Amasya pismo. Le-to je imelo namen opozoriti javnost pred izgubo enotnosti države in opozoriti, da je oblast v Istanbulu šibka in nemočna ter da si narod želi neodvisnost. Zaradi tega pisma je bil Atatürk tudi izključen iz vojske (Internet 3).

Atatürk je sklical kongres v Erzurumu 23. julija 1919, kjer je bil izvoljen za predsednika. Sprejete so bile tudi pomembne politične odločitve, in sicer:

1. Narod nasprotuje kakršnikoli tuji okupaciji in vmešavanju.
2. Začasna vlada bo vzpostavljena kot posledica neuspeha Otomanske vlade, ki bo poskušala zaščititi neodvisnost države.
3. Moč odločanja naroda je vrhovna.
4. Narodna skupščina bi morala biti nemudoma ustanovljena.

Čez mesec dni se ponovno sestanejo na kongresu v Sivasu (4. september 1919), kjer so sklenili, da bodo vse narodne organizacije po vsej deželi združili po imenoma Skupnost za obrambo pravic Anatolije in Trakije (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

³⁹ Ta dan je Atatürk posvetil turški mladini.

Osmaniye Cemiyeti).⁴⁰ Kongres je sprejel pomemben Narodni pakt, ki je definiral cilje narodnega gibanja (Internet 4).

Narodni pakt

Narodni pakt je izražal odpoved zahtev po arabskih provincah (se pravi tiste, ki niso poseljene s turškim prebivalstvom), princip absolutne integritete vseh otomanskih teritorijev, ki so naseljeni z večino muslimanskih Turkov. Zagotovitev manjšinskih pravic, obdržanje Istanbula in morskih ožin ter zavrnitev kakršnihkoli omejitev glede političnih, sodnih in premoženjskih pravic naroda (Internet 4).

Pogajanja med narodnim kongresom in Otomansko vlado so bila brez koristi. Otomanska skupščina se je sestala januarja 1920 in odobrila narodni pakt. V odgovor so zavezniške okupacijske sile aretirale in deportirale ogromno narodnih voditeljev in odpravile parlament. Narodno gibanje je zato sklicalo novo Veliko turško narodno skupščino (*büyük millet meclisi*) v Ankari (23. aprila 1920) in izvolili so predsednika - Mustafa Kemala (Internet 3).

Skupščina sprejme pomembne resolucije, in sicer (Internet 4):

1. Narodna oblast, združena v Narodni skupščini je temeljno načelo za prihodnost države.
2. Velika narodna skupščina je na pošten način pridobila zakonodajno in izvršno oblast. Skupščina bo izglasovala predsedstvo, ki bo izvršna oblast. Predsednik predsedstva bo predsednik skupščine.

Januarja naslednje leto je sprejela skupščina Zakon o temeljni ureditvi (poznani kot temeljni zakon), kjer so zapisali, da suverenost pripada narodu in je poverjena izključno Veliki turški narodni skupščini (Internet 3).

⁴⁰ V Skupnost za obrambo pravic Anatolije in Trakije so bile tako vključene vse nacionalistične organizacije in sicer: Otomanski obrambni komite za Trakijo- Pasaeli, Skupnost Izmirja za obrambo otomanskih pravic, Skupnost za obrambo pravic vzhodnih provinc, Narodno gibanje - Organizacija za zavrnitev aneksije, Skupnost za zaščito pravic Trabzona (Internet 4).

To je bil prvi korak k nastajanju nove Turčije. Suverenost je pripadala ljudstvu oz. narodni skupščini, kar je eno izmed temeljnih načel demokratične države.

S tem zakonom je bila dokončno razbita zakonodajna moč sultana in njegove oblasti ter tudi zavezniških sil, da bi poskušale manipulirati z ljudstvom in ozemljem. Vzpostavila se je nova narodna oblast in to so bili nacionalisti z Atatürkom v ospredju.

Vojna za neodvisnosti je potekala že proti Grkom na ozemljih, ki so jih zasedli leta 1919 in se končala s podpisom premirja v Mundanyu leta 1922. Grki so se morali umakniti za reko Marico. Morski ožini Bospor in Dardanele ter Istanbul pa so ostali pod zavezniškimi enotami, dokler ne bi sklenili razumen dogovor.

Konec leta 1922 so zavezniške sile povabile narodno gibanje in otomansko vlado na konferenco v Lausanne, vendar pa je Atatürk prej ukinil staro otomansko vlado. Tako v Veliki narodni skupščini ločijo institucijo sultana in kalifa ter sprejmejo ukinitev sultanata. Skupščina odloči, da Otomanska vlada ne obstaja več in prav tako sultan ne kot vladar. Sultan je po tem izgnan na Malto, njegovega bratranca pa imenujejo za kalifa.

Na konferenci v Lausanni julija leta 1923 je bil osnova pogajalskih izhodišč narodnega gibanja Narodni pakt, zavezniške sile pa so priznale meje Turčije, ki so še danes v veljavi.⁴¹ Pogodba je tudi zagotovila enakost med muslimanskimi in nemuslimanskimi Turki.

3.3. Razglasitev Republike Turčije

»State of the people.« Atatürk

29. oktobra 1923 je Velika turška narodna skupščina razglasila Republiko Turčijo. Atatürk je postal njen prvi predsednik in Ankara glavno mesto. Mustafa Kemal je 9. septembra 1923 ustanovil Republikanko ljudsko stranko (CHP) in postal njen prvi

⁴¹ Zavezniške sile ne priznajo turških zahtev po Mosulu (današnji Irak) ter ozemlja Hatay, ki je na koncu pripadlo Siriji.

predsednik. Njeni člani so bili predvsem vojaške osebe, ki so sodelovale v narodnem boju ter visoki uradniki. Stranka se je zavzemala za modernizacijo in podpirala približevanje zahodu na področju politike, prava in izobraževanja (Internet 1).

Z razglasitvijo republike se je izoblikoval nov politični sistem, ki je slonel na predpisih kot so: Turčija je republika, predsednika republike izvolijo poslanci v parlamentu, trajanje mandata predsednika se bo določalo sproti v parlamentu, možna bo ponovna izvolitev. Predsednik republike imenuje predsednika vlade, le-ta med poslanci izbere ministre, ki skupaj oblikujejo kabinet. Kabinet odobri predsednik republike. Predsednik republike kot šef države je upravičen do predsedovanja parlamentu in kabinetu, kadarkoli bi si to pač želel. Zadnji predpis pravzaprav združuje v funkciji predsednika republike tako zakonodajno kot izvršno oblast. V ustavi se določi, da je islam uradna religija in turščina uradni jezik (Mango 1999: 394). Mustafa Kemal je s tem pridobil politični instrument v svoje roke za kontrolo parlamenta in posredno tudi države, oceni Mango (1999: 392).

Potem ko Atatürk postane predsednik republike, imenuje na premierovo mesto tesnega in zasluženega kolega Ismeta⁴², ki prevzame tudi vodenje Republikanske ljudske stranke (CHP). Najvišja oblast je ostala pri predsedniku republike, njen glavni izvrševalec je bil premier. Zakonodaja je bila potemtakem določena s strani stranke za zaprtimi vrati in kasneje formalno odobrena v parlamentu. Mango oceni, da ima tako Mustafa Kemal vse potrebne upravne instrumente za preobrazbo države (1999: 395).

Zaradi takšne zagotovitve podpore v parlamentu in močni vlogi predsednika republike, lahko Mustafa Kemal začne sprejemati in izvajati radikalne reforme, vse pa so imele nekako značaj konstituiranja institucionalnega sistema po zgledu zahodnih družb. Najpomembnejše reforme so prikazane v tabeli spodaj, nekatere reforme sem podrobneje razčlenila v naslednjih poglavjih.

⁴² Ismet z zakonom o priimku pridobi priimek İnönü zaradi zmage med vojno za neodvisnost, ki jo je izbojeval v mestu İnönü leta 1921.

Kronološki pregled najpomembnejših reform

LETO	REFORMA
1922	Ukinitev sultanata
1923	Ustanovitev republike
1924	Ukinitev kalifata
1925	Sprejet zakon o pokrivalu (fes je postal nelegalen), zastiranje žensk odpravljeno, spodbujajo oblačenje moških in žensk po evropsko Sprejet zahodni (gregorijanski) koledar Ukinitev bratovščin oz. tarikatar
1926	Nov civilni, trgovski in kazenski zakonik (narejen po evropskih modelih, ukinitev islamske poligamije)
1927	Prvi popis prebivalstva
1928	Sprejeta nova turška abeceda (prilagojena latinska oblika) Razglašena sekularna država (islam kot uradna religija izbrisan iz ustave)
1933	Islamski poziv k čaščenju in javnemu branju Korana v turščini
1934	Ženske pridobijo aktivno in pasivno volilno pravico Sprejet zakon o priimku
1935	Nedelja sprejeta kot dan počitka Vloga države pri upravljanju gospodarstva zapisana v ustavi

Ustava Republike Turčije iz leta 1923

Pravica do suverenosti, ki je bila do tedaj v rokah dinastije sultanov več kot 600 let, je sedaj pripadala ljudstvu. Ilkin je mnenja, da je tudi v najbolj težkih obdobjih Atatürk ostal zvest načelu zakonitosti in vrhovne oblasti zakonov (Ilkin 2003).

20. aprila 1923 je Velika narodna skupščina sprejela novo ustavo, ki jo je nadomestila iz leta 1876 in je služila kot zakonski okvir republikanske vlade. Ustava je dodelila ljudstvu suverenost, predstavljala pa jo je Velika narodna skupščina. Ustava je ljudstvu zagotavljala njihove osnovne državljanske pravice. Enodomna skupščina je bila izvoljena na splošnih volitvah za štiri letni mandat. Zakonodajna oblast je potrjevala proračun, ratificirala pogodbe in imela pravico do razglasitve

vojne. Predsednika republike je izvolil parlament za štiri letni mandat, le-ta je imenoval predsedniškega ministra, ki naj bi užival podporo v skupščini.

Ustava je imela veliko vlogo pri razvoju političnega življenja. Tako je bilo mogoče formalno ustanovljati politične stranke. Klasične pravice in svoboščine so bile vključene v ustavo (Internet 6). Čeprav je bila ustava spisana kot demokratična, pa v praksi tega ni potrjevala. V 4. poglavju opisujem strankarski sistem in represijo sistema v času Atatürka.

3.4. Kemalizem in njegova načela

Reformni program, ki ga je začel izvajati Atatürk je postal poznan kot ideologija kemalizma. Na začetku je označevalo bolj nacionalno osvobodilno in reformno gibanje v letih 1919 do 1922, kasneje se s tem pojmom označuje celovitost družbenih, političnih in kulturnih reform, ki jih je uvedel Mustafa Kemal po razglasitvi republike (kasneje tudi kot atatürkizem).

Glavni cilji kemalizma je bilo šest načel ali smeri, na katerih je temeljila nova republika. To so republikanizem, nacionalizem, populizem, reformizem, etatizem in sekularizem. Ti cilji so bili smatrani kot temeljna in stalna načela zapisana v ustavo, ki naj bi vodila novo republiko.

Republikanizem

Reforme kemalistov so predstavljale politično revolucijo. Nastala je sprememba od multinacionalnega imperija do ustanovitve nacionalne države Turčije in realizacija nacionalne identitete v moderni Turčiji. Kemalisti so verjeli, da samo republiška oblika vladavine lahko predstavlja želje njihovih prebivalcev oz. državljanov (Internet 5). Glavni namen demokratične republike je bil, da suverenost pripada ljudstvu in ne posamezniku.

Nacionalizem

Kemalistična revolucija je bila tudi narodna revolucija, vendar ni bila rasistična. Predstavljala je neodvisnost Republike Turčije in ji poskušala pomagati pri političnem razvoju republike. Ta nacionalizem je priznaval in spoštoval pravico do neodvisnosti

vseh narodov. Ne samo, da je nasprotoval imperializmu, ampak je predstavljal težnjo proti vladanju dinastije ali kateregakoli razreda nad turškim narodom. Nacionalizem kemalistov se je nanašal tudi na nedeljivost turškega teritorija in njihovih ljudi (Internet 5).

Populizem

Kemalizem je v okviru svoje vsebine in ciljev sprožil tudi družbeno revolucijo. Elita, ki je vodila revolucijo, je bila usmerjena k ljudem na splošno in je prinesla revolucionarne spremembe glede statusa žensk s sprejetjem zahodnih pravnih zakonikov (Western codes of law), posebno švicarskim civilnim zakonikom. Razen tega so ženske dobile pravico voliti že leta 1934 (pasivna volilna pravica). Atatürk je tudi večkrat opozoril, da je pravi vladar kmet, vendar je to veljalo bolj v teoriji kot v realnosti. Kemalizem je nasprotoval razrednim privilegijem in razrednim razločevanjem in ni priznaval individualnih, družinskih, razrednih pravic ter organizacije, ki bi bila nad ostalimi. Kemalizem je temeljil na najvišji vrednoti, t.j. turškem državljanstvu. Prav to naj bi dajalo potrebno psihološko pobudo ljudem, ki bi imeli zagon za delo in bi dobili smisel enotnosti in narodne identitete (Internet 5). Vsi Turki so bili med seboj enakopravni.⁴³

Reformizem

To načelo je označevalo turške reforme in nadomestitev tradicionalnih institucij z novimi modernimi institucijami. Sprejeti so bili novi moderni koncepti (Internet 5).

Etatizem

Mustafa Kemal je izražal v svojih izjavah in politikah, da je turška popolna modernizacija zelo odvisna od ekonomskega in tehnološkega razvoja. Etatizem je pomenil, da bo oblast regulirala državne splošne ekonomske aktivnosti. Država bo tako zaposlovala na območjih, kjer privatno podjetništvo nima interesa in je nezadostno. Država je nastopala tudi kot lastnik večjih industrij v državi (Internet 5). Pomemben cilj Atatürkovih ekonomskih politik je bil preprečitev tujim interesom vmešavanje in ustvarjanje neprimernih vplivov v turško gospodarstvo (Internet 3).

⁴³ Milet, ki so predstavljali ostale etične skupine in imeli določeno avtonomijo, so bili ukinjeni.

Sekularizem

Ni pomenil samo ločitev države in religije, ampak je bil razširjen tudi na ločitev religije od izobraževanja, kulture in pravnih zadev. Pomenil je svobodo mišljenja in neodvisnost institucij, ki so prej imele prevladujoč vpliv verskega mišljenja in verskih institucij. Tako lahko označimo kemalistično revolucijo tudi kot sekularno revolucijo. To načelo pa ni zagovarjalo ateizma, saj ni bilo naperjeno proti Bogu. Predstavljalo je racionalno, antiklerikalno sekularizacijo. Načelo samo ni nasprotovalo razsvetljenemu islamu, ampak je nasprotovalo islamu, ki ni sovpadal z modernizacijo (Internet 5).

Kemalizem pa je predstavljal tudi začetek in povrnitev pravice do naroda. Izražal je narodno suverenost, poskus doseganja ravni moderne civilizacije (modernizacija in vesternizacija). Prav tako je zahteval izkušnjo modernega družbenega življenja, vzpostavitev laične države in vladanja s pozitivno miselnostjo. Poleg osnovnih načel kemalizma pa lahko z dopolnilnimi načeli opišemo kemalizem, in sicer z načeli kot so narodna suverenost, narodna neodvisnost, narodna enotnost in skupnost, »mir doma, mir v svetu«, modernizacija, znanost in racionalizem ter humanitarnost (Internet 9).

4. DRUŽBENE IN POLITIČNE REFORME ATATÜRKA

»The major challenge facing us is to elevate our national life to the highest level of civilization and prosperity.« Atatürk

Zaradi širjenja vpliva zahoda na ostale nezahodne družbe in hkrati širjenje procesa modernizacije in vesternizacije, so se nezahodne družbe različno odzivale na te procese. Huntington (1996: 72-73) jih je razdelil na tri skupine.

Prva skupina (*zavračanje*) so tiste družbe, ki so zavrnile tako modernizacijo kot tudi vesternizacijo.⁴⁴

⁴⁴ Japonska je od prvega stika z zahodom do sredine 19. stoletja zavračala vesternizacijo in modernizacijo. V to skupino je spadala tudi Kitajska. Skoraj nemogoče se je v današnjem svetu izogniti modernizaciji kot tudi vesternizaciji, zaradi visoke medsebojne povezanosti. Izjema so le tradicionalne islamske družbe oz. skupine (Huntington 1996: 72-73).

Družbe, ki so sprejele modernizacijo in vesternizacijo, spadajo v skupino kemalizma. Ta odziv temelji na predpostavki, da je modernizacija potrebna, vendar pa se mora družba prvotne kulture odreči in se vesternizirati, če hoče doseči uspešno modernizacijo (Huntington 1996: 73). Turčija je najboljši primer.

V tretjo skupino (*reformizem*) pa spadajo družbe, ki so sprejele modernizacijo, medtem ko so vesternizacijo zavrnila. Gre za poskus modernizacije ter hkrati obvarovanja osnovnih vrednot, običajev in institucij kulture (Huntington 1996: 74).⁴⁵

V želji po moderni državi je tako Mustafa Kemal vpeljal vesternizacijo, da bi izpeljal uspešno modernizacijo. Spremembe so se dotaknile tako mestnega kot podeželskega okolja in z gotovostjo lahko rečemo, da je le malo narodov izkusilo kaj bolj primerljivega, kot so bile družbene spremembe v Turčiji.

4.1. Ukinitev kalifata

Po razglasitvi republike sledi ukinitve kalifata v začetku leta 1924 ter izgon vseh članov Otomanske dinastije. Istega dne izda Narodna skupščina zakon o ukinitvi Ministrstva za verske zadeve in Ministrstva za splošno upravo. Tako so bila v istem dnevu zaprte šole, ki so bile kontrolirane s strani Ministrstva za verske zadeve in Ministrstva za ustanovo (Internet 4).

Z ukinitvijo kalifata (verske ustanove), ki so ga imeli v svojih rokah otomanski sultani več stoletij, je Atatürk izvedel radikalno reformo in korenito posegel v družbeno sfero. S tem je bila pretrgana kakršnakoli povezava med državo in vero (Internet 3).

Prvič v islamski zgodovini se nihče od vladarjev ni predstavljal kot voditelj islama. Ukinitev kalifata v Republiki Turčiji je pravzaprav simbolično pomenila tudi spremembo v odnosu med vlado in islamom. Sekularizacijo ali laicizem je Atatürk vpeljal kot eno izmed šestih načel nove države. Kmalu je to načelo pomembno vplivalo na ves nadaljnji razvoj turškega naroda in njihovih državljanov (Internet 3).

⁴⁵ Islamski reformisti (Jamal al-Din al-Afghani, Muhammad Abduh) so zagovarjali spravljalivost islama z moderno znanostjo, idejami in institucijami. Ta način reformizma je bil značilen za islamske družbe od leta 1870 do 1920. Po tem je bil izzvan s kemalizmom (Huntington 1996: 74).

Atatürk tako sproži ukinitve določenih verskih običajev in institucije ter daje večji poudarek znanosti kot pa religiji. Organizirano religijo so smatrali za anahronizem in v njej videli nasprotje s pojmom »civilizacije« (Internet 3).

Sekularizacija Turčije ni potekala ravno tako kot je to bilo v evropskih državah, kjer so Cerkev odstranili iz zadev javnega značaja.

V Otomanskem imperiju so bile vse sfere življenja podrejene verskim zakonom, sunitske organizacije so bile del državne strukture. Sekularizacija države je pravzaprav pomenila odstranitev religije iz javne sfere ali politike in hkrati omejitev vere izključno posameznikovi morali, obnašanju in izpovedi. Izvajanje privatnih verskih ritualov se je lahko nadaljevalo, religija in verske organizacije pa so bile izključene iz delovanja v javni sferi. Politike, ki so neposredno vplivale na religijo, so bile številne, obsežne, temeljite in daljnosežne. Novi zakoni so ukinili tudi »Seyhulislam« (versko hierarhijo), uleme⁴⁶, zaprli in zaplenili so sufijske redove (tarikatlar)⁴⁷ in samostane. Njihove rituale so razglasili za nezakonite (Internet 3).

Ukinjeno je bilo Ministrstvo za šeriat, sprejeli so gregorijanski koledar, ki je nadomestil starega islamskega, omejili so pravila glede oblačil v javnosti. Tako postane fes za moške prepovedan, saj jim je predstavljal simbol nazadnjaškega otomanskega imperija.⁴⁸ Ženskam so prav tako poskušali preprečiti nošenje tančice ali jih vsaj poskušali odvrniti od tega. Prepoved nošenja tradicionalnih oblek je obveljala tudi za lokalne verske voditelje (Internet 3).

Lahko si predstavljamo, kakšen šok je pravzaprav bila reforma sekularizacije za islamsko ustanovo, ki je bila vse do takrat podrejena sultanom, kjer pa je imela veliko več pravic in svobode. Postavljala je tudi svoja pravila, kar pa ni bilo več možno, saj je nova oblast religijo, islamsko ustanovo in izobraževanje nacionalizirala ter jo podvrgla sekularnim pogojem delovanja (Mango 1999: 403).

⁴⁶ Mustafa Kemal je pod geslom »Brez ulem v islamu.« uleme izločil iz državnih zadev (Smrke 2000: 281).

⁴⁷ V vojni za neodvisnost so tarikatlar podpirali Otomansko dinastijo ter so postali leglo zarote in nemirov. Skozi zgodovino so bili kulturni in izobraževalni centri, v dinastiji so imeli pomembno mesto v družbenem, gospodarskem in političnem življenju, vse do današnje Republike Turčije (Oktem 2002).

⁴⁸ Zanimivo je, da je bil fes pred stoletji uveden kot moderna reforma, ki je nadomestil turban.

Mesec pozneje po sprejetju zakona o ukinitvi kalifata so bila razpuščena verska sodišča, katera so razsojala glede zadev osebnega statusa kot je poroka, ločitev, dedovanje (Mango 1999: 407).

Ukinitve kalifata je sprožila številne kritike v sosednjih in ostalih muslimanskih državah, ki so protestirale proti ukinitvi kalifata, medtem ko jim je Mustafa Kemal odgovoril, da je to notranja zadeva Turčija (Sonyel 1989: 108-109).

Atatürk se tu ne ustavi. S svojimi željami, da bi Turčijo čim bolj približal svojemu narodu in njegovemu jeziku, je uvedel turško besedo »Tanrı« namesto Alah, vpeljal je turščino za vsakdanje klicanje k molitvi namesto arabščine, ki je bila vse do tedaj v uporabi. Takšne spremembe pri bogoslužju so povzročile nezadovoljstvo pri nekaterih muslimanih, vesplošno nezadovoljstvo pa je vodilo leta 1933 k vrnitvi arabščine za vsakdanje klicanje k molitvi (Internet 3).

Dolgoročni ukrepi so pustili največje vplive pri prepovedi verske izobrazbe, omejitve gradnje novih mošej in preoblikovanje obstoječih mošej za posvetne namene. Najbolj znana mošeja Hagia Sofija⁴⁹, je bila spremenjena v muzej leta 1935. Vsi ti ukrepi, ki jih je oblast sprožila, so pustili drastične spremembe v okolju in namen države je bil nadzorovati islam. Muftiji in imami (voditelji molitve) so bili določeni s strani oblasti in versko izobraževanje je prevzelo Ministrstvo za narodno izobraževanje (Internet 3).

V prvi republikanski ustavi, ki je bila sprejeta 20. aprila 1924, so zapisali, da je islam uradna religija. Verjetno je bilo samo vprašanje časa, kdaj bo ta člen izbrisan iz ustave in to se zgodi po sprejetju novih zakonov, ki nadomeščajo religijo v javnem življenju. Leta 1928 je islam kot uradna religija izbrisan iz ustave, čez 9 let pa ga nadomesti člen, ki določa, da je Turčija sekularna država.

Sekularizacija pravnega sistema

Velika turška narodna skupščina je sprejela 17. februarja 1926 pomemben zakon, in sicer novi civilni zakonik, ki so ga prevzeli iz švicarskega civilnega zakonika. To je bil pravi šok za večstoletno tradicionalno družbo. Privatno življenje posameznika je bilo

⁴⁹ Cesar Justinijan jo je dal zgraditi v 6. stoletju kot baziliko, vendar jo je Mehmet II. spremenil v mošejo.

uravnavano s posvetnimi zakoni in ne več z muslimanskimi zakoni. Sprejetje novega zakonika je bil sestavni del politike Mustafa Kemala (Sonyel 1989: 116).

Funkcija ministrstva za verske zadeve je bila izvajati naloge povezane z vero, bogoslužjem in moralnimi principi islama ter dajati pojasnila ali razlage o verskih temah državljanom (Internet 8).

Šariatska sodišča so nadomestili s sekularnimi sodišči po sodnem sistemskem zakonu. Italijanski kazenski zakonik je 1. marca 1926 nadomestil tedanjega kazenskega, vendar pa je Turčija obdržala člen, ki predvideva tudi smrtno kazen⁵⁰. Sodniki so morali biti po novem zakonu izšolani (Mango 1999: 438). Turški pravni sistem je bil tako moderniziran skladno s tedanjimi sodobnimi zahtevami.

Sekularizacija izobraževanja

Šolski verski sistem je bil ukinjen 3. marca 1924 z Zakonom o poenotenju izobraževanja, nakar so bile vse šole in izobraževalne zadeve združene pod Ministrstvom za nacionalno izobraževanje (Internet 1).

V Otomanskem imperiju so bili v veljavi različni izobraževalni sistemi in Atatürk je bil mnenja, da medrese (muslimanske višje verske šole) predstavljajo oviro pri nastajanju nove republike. Vsi versko izobraževalni sistemi so bili razpuščeni in uveden je bil nov enovit in nacionalni učni sistem (Agai 2004). Leta 1933 so izpeljali še reformo univerze (Internet 5).

4.2. Pravice žensk

Ženske so bile v Otomanskem imperiju stoletja zapostavljene. Tradicionalni pogled na spolne vloge in odnose med ženskami in moškimi so spremenili v zadnjih letih Otomanskega imperija. Ženske so takrat dobile priložnost delati kot učiteljice, trgovke in delavke v industriji (Internet 3).

⁵⁰ Smrtna kazen je bila ukinjena v Turčiji šele leta 2004, predvsem kot posledica demokratičnih reform za začetek pogajanj z EU.

Z uvedbo reform Atatürka so se stvari pospešile in tako ženske postanejo enakopravne moškim, lahko so bile imenovane tudi na uradniška delovna mesta. S sprejetjem novega zakonika so ukinili poligamijo in sprejeli uradno potrjevanje poroke, kakor tudi ločitev. Slednja je bila možna samo s sklepom sodišča. Svojo najpomembnejšo pravico so pridobile leta 1930, ko so lahko volile in bile izvoljene na občinskih volitvah v vaške svete. Tokrat so ženske prvič sodelovale na volitvah. Naslednje leto so lahko participirale tudi na volitvah v Veliko turško narodno skupščino (Internet 1).

V taki meri je Turčija sledila in realizirala demokratični in republikanski ideal. Ženskam je bilo tudi prvič v zgodovino dovoljeno članstvo v Republikanski ljudski stranki in s pomočjo Mustafa Kemala, je bilo na volitvah v turško skupščino izvoljenih 17 žensk (Sonyel 1989: 125-126).

4.3. Ostale družbene reforme

Zakon o pokrivalih

Zakon o pokrivalih je spremenil način pokrivanja moških, ki so fes nadomestili z navadnim pokrivalom oz. kapo, medtem ko je bilo za ženske priporočeno, naj posnemajo zahodnjaške obleke, tudi pokrivanje s tančico ni bilo več potrebno. Tako so bili odstranjeni tradicionalni simboli in obleke, ki bi lahko nakazovale razlike v razredu, sloju ali verskem redu. Derviški red, grobnice ter nazivi verskih ločin so bili prav tako ukinjeni na isti dan (25. november 1925) kot Zakon o pokrivalu (Internet 1).

Reforma abecede in turškega jezika

Zelo pomembna in obsežna je bila reforma abecede, ki so jo začeli izvajati leta 1928. Prvi pozivi k reformi jezika so se pojavili že v 19. stoletju med modernimi intelektualci, saj je bil jezik zaradi številnih jezikovnih vplivov zelo težaven pri črkovanju in pisanju (Internet 3). Sprejetje nove fonetične abecede je bil pomemben korak k povečanju stopnje pismenosti, ki je bila takrat zelo nizka (Internet 1).

Mustafa Kemal je naredil reformo jezika za pomemben del nacionalnega programa. Cilj reforme je bil ustvariti predvsem turški jezik ter manj arabski in islamski jezik.

Takšen, ki bi bil bolj moderen, praktičen, jasen in hkrati manj težaven za učenje.⁵¹ Mustafa Kemal je prepotoval državo s kredo in šolsko tablo v roki ter dajal lekcije ljudem v šolah, vaških trgih in ostalih javnih mestih, kako pisati v novi latinski abecedi (Internet 3).

4.4. Strankarski sistem

Prva stranka je bila Ljudska stranka, ki jo je ustanovil Mustafa Kemal in jo kasneje preimenuje v Republikansko ljudsko stranko (CHP). Prvi poskusi k večstrankarskem sistemu se pojavijo z ustanovitvijo Napredne republikanske stranke, ki jo ustanovijo nasprotniki sekularnih in modernizacijskih politik ter tisti, ki so menili, da reforme niso združljive z družbeno in politično strukturo Turčije. V to stranko so se včlanili tudi poveljniki iz vojne za neodvisnost, ki so zapustili Republikansko ljudsko stranko in ljudje, ki so nasprotovali reformam ali so bili na kakršenkoli način z njimi oškodovani. Napredna republikanska stranka je bila ustanovljena 17. novembra 1924, njen prvi predsednik je postal Kazim Karabekir, kot prvi predsednik opozicijske stranke. Stranka se je bolj nagibala h konzervativnim vrednotam in ne toliko k reakcionalnim. Vendar stranko že naslednje leto ukine oblast, zaradi upora reakcionarja Sheik Saida v Jugovzhodni Anatoliji⁵² (Internet 1).

Drugi poskus vzpostavitve večstrankarske demokracije v času Atatürka, je bila ustanovitev Svobodne republikanske stranke leta 1930. Stranka je bila ustanovljena z odobritvijo samega Mustafa Kemala, ustanovi jo Fethi Okyar⁵³. Rast stranke je bila nepričakovano zelo skokovita, vendar je bil tudi razpad stranke nenaden, razpustila se je še istega leta sama (Internet 1).⁵⁴

⁵¹ Ko je bil zakon sprejet, so člani skupščine predpostavljali, da bo tranzicijsko obdobje trajalo do 5 let, vendar je Mustafa Kemal vztrajal, da mora tranzicija potekati samo nekaj mesecev in tako je obveljalo.

⁵² To stranko je Atatürk obtožil spodbujanja verskega fanatizma in verskih uporov med leti 1919 do 1925 ter izkoriščanja vere kot političnega orodja. Verski upor v jugovzhodni Turčiji je vzniknil zaradi verskega nezadovoljstva in terjal veliko življenj.

⁵³ Okyar je bil premier od novembra 1924 do marca 1925, drugače nasprotnik premierja Ismeta İnönüja.

⁵⁴ Velika podpora novi stranki (predvsem na podeželju) ni bila v prid Republikanski ljudski stranki. Če bi bile volitve takrat, bi se verjetno odrezala boljše kot Republikanska ljudska stranka.

Ta dva poskusa k večstrankarskemu sistemu sta propadla in pokazalo se je, da niti Atatürk niti turška politična elita še nista zrela za proces večstrankarskega sistema. V državi ni bilo svobodnega tiska, izobraževalni sistem je bil monopoliziran (Act of Unification of Education, 1924), verske ustanove so bile podvržene striktni državni kontroli, derviški redovi prepovedani, turško združenje žensk je bilo razpuščeno 1935. Oblast je vzpostavila t.i. Ljudske hiše, ki naj bi imele nalogo učiti družbo o laičnih in narodnih smernicah (Erdogan 2005).

Po zadnjem poskusu vzpostavitve večstrankarskega sistema se je vloga Republikanske ljudske stranke samo še okrepila. Atatürk je takrat izjavil v enem izmed svojih govorov: »Naša stranka ni kot kakšna druga stranka v kakšni drugi državi...Je institucija, ki si prizadeva za koristi in ugodnosti vseh razredov enakovredno, ne da bi komu lahko škodila (...)*«* (Mango 1999: 478).

Njegovo predsedovanje je podaljševala skupščina in tako je Atatürk pravzaprav vladal Turčiji osebno v enostrankarski državi. Njegova stranka, Republikanska ljudska stranka (Cumhuriyet Halk Partisi – CHP) je bila nekako predstavnica nacionalističnega gibanja med volitvami, ki je služila kot avantgarda pri dajanju podpore kemalističnim reformam. Šest načel kemalizma je bilo del strankarskega političnega programa. Z nadzorom nad stranko je imel Atatürk hkrati nadzor nad skupščino, ki je zagotavljala podporo njegovi vladi, katero je imenoval. Bil je celo prepričan, da je *stopnja osebne avtoritarne vladanja potrebna*, da bi lahko izpeljal reforme do konca, preden bi prepustil oblast demokratičnemu procesu (Internet 3).

Takšen avtorski sistem je trajal vse do leta 1945, ko je »drugi val« demokratizacije v svetu povzročil spremembe tudi v Turčiji. Po II. svetovni vojni Republikanska ljudska stranka omili svojo politiko in iz njenih članov, ki so bili kritični, se ustanovi nova Demokratska stranka, ki leta 1950 na prvih svobodnih poštenih volitvah pridobi večino. Sledilo je obdobje bolj liberalne politike (Erdogan 2005).

5. KEMALIZEM, SEKULARIZACIJA IN ISLAM

5.1. Zgodnji kemalizem in iskanje turške narodne identitete

Mogoče je zanimivo za turško državo, da so se njihovi procesi modernizacije oz. sprejemanje reform v njihovem sistemu vedno začeli od zgoraj. Tako otomanske prve reforme kot tudi kemalistične reforme, vpeljane po razglasitvi Republike Turčije, sta bili predlagani s strani vojaško-administrativne elite in sta bili prav tako usmerjeni k zaščiti države pred zunanjimi in notranjimi sovražniki ali grožnjami. Elita je pravzaprav poskušala (v obeh primerih) stabilizirati pozicijo moči vojske in birokracije, predstavljala naj bi avtoritarno državo. Jung (2003) navaja, da je bila po vojni (1768-1774) med Ruskim in Otomanskim imperijem, stalno ogrožena varnost in integriteta Otomanskega imperija, tako s strani evropskih držav kot s strani notranjih separatističnih gibanj⁵⁵. V katastrofalnih varnostnih razmerah se rodi nova nacionalna država Turčija, Otomanski imperij je ob koncu I. svetovne vojne poražen, ozemlje imperija se razdeli med zavezniške države, izbruhne turška vojna za neodvisnost izpod grške okupacije v Anatoliji.

Vzporedno s procesom modernizacije je potekalo tudi iskanje turške nacionalne identitete, slednja se je prav tako »zaključila« pri kreaciji Turške republike.

Narodno zavest je našel narod z Atatürkom. Le-ta je pripisoval občutku nacionalnosti pomembno vlogo za kreiranje sodobne države. Atatürk tako zaključi proces iskanja narodne zavesti in pravzaprav ustanovi turško sodobno državo in demokracijo na osnovi narodne zavesti (Ilkin 2003).

Pred njim so že ostali iskali turško narodno zavest od druge polovice 19. stoletja. Vprašanje nacionalne identitete se je prvič pojavilo v multikulturni, multietični in multireligiozni družbi Otomanskega imperija po francoski revoluciji. Ob razpadanju imperija se je pojavljalo vprašanje, kakšna je pravzaprav identiteta imperija. Zatem so se pojavile različne teorije, ki naj bi razložile nacionalno identiteto, in sicer otomanizem, panislamizem, panturkizem, vse pa so bile nekako ekspanzionistične

ideologije. Prva je tako označevala identiteto na podlagi multikulturalnosti, druga se je opirala na religijo ter tretja na etično pripadnost. Vse tri niso preprečile propada in dezintegracije. V času prve svetovne vojne pa se je izrazil turkizem (Morin 2004: 2).

Turkizem se je pojavil ob koncu obdobja Mladih Turkov in dozorel z deli Ziya Gökalpa, vodilnim sociologom tistega časa, ki je videl modernizacijo kot ključnega pomena pri ohranjanju države in zagovarjal, da mora država hkrati ohraniti kulturno značilnost turškega naroda (Berkes in Heyd v Morinu 2004: 3). S tem pa je mislil na dve stvari. Prva se je nanašala na kulturne korenine predislamskih Turkov⁵⁶, druga pa na islam, kot muslimanski način življenja, ki je obvladoval politično, kulturno in družbeno življenje od začetka Otomanskega imperija. Gökalp si je predstavljal muslimanski turški narod, kateri bi prevzel samo napredne ideje od Evrope ter zavračal kakršenkoli konflikt med znanostjo in religijo. Zagovarjal je, da bi lahko bil islam povsem združljiv z naprednimi idejami evropske civilizacije (Morin 2004: 3).

Turška narodna zavest je poskušala združiti kulturno in etično enotnost naroda, zadnja se je nanašala predvsem na enakost in narodno neodvisnost. Po eni strani si je prizadevala za napredek (enakopravnost, sekularizem in narodna neodvisnost), po drugi strani pa se je poskušala držati svojih kulturnih in etičnih korenin. Se pravi, potrebna je nujna transformacija kulture in družbe, vendar so to želeli doseči brez izgube kulturnih značilnosti. Tako se je pojavil paradoks, in sicer:

1. Poskušali so posnemati tujo (zahodno) kulturo, pa vendar so jo po drugi strani sovražili.
2. Zavračali so velik del svoje kulturne dediščine, tradicije in prakse, ker so jih dojemali kot oviro na poti napredka, po drugi strani pa so hoteli to isto dediščino predstaviti kot identifikator narodne identitete.
3. Vsi ti argumenti so se ustvarili v tradicionalnem multikulturnem imperiju, kjer je bilo težko razpoznati, kaj sploh je kulturna dediščina (Kadioglu v Morin 2004: 4).

⁵⁵ Na primer kurdski upor leta 1925 pod vodstvom Naqshbandia Aheik Said ali poskus atentata na Mustafa Kemala leta 1926 v Izmirju.

⁵⁶ Gökalp je študiral epske zgodbe in mite ter starodavno zgodovino Turkov. Povelečeval je preteklost ter tako idealiziral sliko turškega naroda.

Čeprav je Gökalp poskušal najti ravnotežje med sodobnim zahodom in islamom, je islam ostal tista očitna in dominantna karakteristika, ki je ločevala Otomane od zahodnega sveta. Islam se je tako začel omenjati kot problematičen (Morin 2004: 4). Poskusi ravnotežja med islamom in modernizacijo so ustvarili žariščno točko prerekanja v zadnjih letih Otomanskega imperija in po koncu I. svetovne vojne. Tudi v prvih letih (1923-1930) nove Republike Turčije, se je pojavljalo vprašanje, kako naj se država modernizira in pri tem zaščiti turško kulturo.

Če pogledamo osnovni karakteristiki kemalizma, sta to predvsem nacionalizem in sekularizacija. Nacionalizem se razvije zgodaj po propadu Otomanskega imperija, predvsem iz potrebe po obstoju države in po zavarovanju svojega nacionalnega teritorija oz. obrambe pred notranjimi in zunanjimi sovražniki (Jung 2003).

Proces sekularizacije začenja z ustanovitvijo republike in ukinitvijo kalifata. Na dolgi poti novih sprejetih zakonov in ločitve izobraževanja od religije ter uvajanja sekularnih zakonikov in na koncu do brisanja člena v ustavi, ki je opredeljeval islam kot uradno religijo, se konča proces ločitve religije od oblasti. Ta zgodovinska transformacija je doprinesla novo razumevanje države, ki bi omejila religijo in njeno prakticiranje v zasebno sfero.

Na tak način je bi skovan fundamentalni okvir moderne državne strukture in načina življenja, v katerem imajo vsi enake pravice in dolžnosti ne glede na raso, vero ali jezik. Sprejetje švicarskega civilnega zakonika je predstavljalo vrhunec konstitucionalne strukture na načelih narodne neodvisnosti in laicizma (Demýrel 1996).

Ko je v prvih letih republike potekala glavna razprava o tem, kakšna naj bo nova republika in kakšno razmerje naj vzpostavi z islamom, se je Atatürk obrnil v smer modernizacije (Mardin in Önder v Morin 2004: 5). Kasneje se čuti njegov odnos do islama, kot nekaj, kar ne bi smelo biti pomembno v družbi in kar naj ne bi zaviralo procesa modernizacije in približevanja Evropi.

Atatürk je izjavil, da je glavni izziv, ki jih čaka, dvigniti nacionalno življenje na najvišjo raven civilizacije in razcveta. Za »najvišjo raven civilizacije in razcveta« je smatral

evropski napredek. Družbena, politična in tudi kulturna oblika evropskega življenja je tako postala osnova za reforme turške države. Kljub nasprotovanju konzervativnih Muslimanov, je uspel Atatürk transformirati islamski imperij v prvo moderno in muslimansko nacionalno državo (Morin 2004).

Avtor Morin (2004: 6) v svoji razpravi navaja, da so politični miti pripomogli k temu, da je Atatürk spreobrnil imperij v državo, monarhijo v demokracijo in muslimansko družbo v prvo in uspešno sekularno ter moderno nacijo. Pet mitov, ki se pojavijo v kemalističnem diskurzu: *dolžnost, prednik, notranji sovražnik, obkroženost in moderna Evropa*.

Moderna Evropa v turški kulturi je kot prilagoditev mita Orienta v zahodnem svetu. Orient na zahodu »označuje« dežele, ki so nazadnjaške, necivilizirane in nimajo naprednega mišljenja. Hkrati povečuje zahodno modernost in pod tem vplivom se razvije moderna Evropa, ki izraža suverenost, posvetnost in republiko, kar pa Atatürk prenese v kemalistični diskurz. Atatürk definira modernost, ki je napredna in islam je ovira tej modernosti. Moderen je posveten, napreden in republikanski (Morin 2004: 27).

Narodna suverenost postane glavni pogoj za nastanek modernega naroda in narod lahko preživi le, če sprejme reprezentativno demokracijo, ki hkrati pomeni vzpostavitev moderne države. Sultanat in kalifat sta preveč ranljiva za korupcijo in v totalitarnih režimih lahko oblast skrbi le za osebne interese, ne pa za interese naroda. Najboljša rešitev po mnenju Atatürka je bila reprezentativna demokracija – republika (Morin 2004: 27-28).

5.2. Odnos Atatürka do islama

Odnos Atatürka do religije in procesa sekularizacije je utemeljen na mitu *notranjega sovražnika*. »Država nima religije« je izrekel Atatürk v svojem govoru leta 1927 in s tem označil verske skupine in privrženice kalifata za notranje sovražnike. To je povzročilo trdna tla za razvoj procesa sekularizacije. Le-ta ni bila potrebna samo zato, ker so bile sekularizirane tudi zahodne države, ampak tudi zaradi škodljive prevlade religije na družbeno in politično življenje v Turčiji (Morin 2004):

1. Verske institucije so označili kot institucije, ki jih je potrebno zapreti (tudi s silo, če bi bilo potrebno), saj širijo praznoverje in absurdne ideale, neuresničljive sanje in fanatizem v družbi. Sekularizacija je potemtakem potrebna tudi zato, da Turki ne bi bili primitivni ljudje, ki verjamejo v praznoverje in predsodke.
2. Sekularizacija je bila potrebna tudi zaradi načina oblačenja Turkov, ki je izražala ignoranco, fanatizem in sovražen odnos do napredka in civilizacije. Po Atatürku se morajo Turki očistiti vseh podobnih simbolov, predvsem zato, da bi lahko bili del civiliziranega sveta.
3. Nujnost sekularizacije je Atatürk utemeljil tudi zaradi tistih voditeljev, ki so izkoriščali religijo kot orodje za svoje ekspanzionistične sanje, saj je bilo stoletja turško ljudstvo vodeno pod vplivom teh zmotnih idej. Rezultati teh idej pa so bili vedno samo izgube milijonov moških.
4. Islamsko vero je bilo potrebno nujno oživeti, da ne bi bil islam več izkoriščen v politične namene.

Atatürk poda izjavo v parlamentu leta 1924 in pravi: »Potrebno je ločiti islam od njenega tradicionalnega mesta v politiki in ga dvigniti v njegovem primernejšem prostoru. To je potrebno predvsem zaradi narodne posvetnosti in duhovne sreče« (Atatürk v Camcigil 2005).

Zakaj si je Atatürk tako prizadeval, da bi spravil islam v zasebno sfero oz. zakaj je bil pravzaprav islam ovira na poti demokraciji? Po brskanju mnogih člankov na temo islama, demokracije in kemalizma ima svojo razlago tudi predsednik društva Atatürk society of America (ASA)⁵⁷.

Camcigil (ASA) govori o tem, da je pravzaprav vera tista stvar, ki lahko ovira (ustavi) napredek. Takšno mnenje je imel pravzaprav Atatürk. Teokracija, še posebej muslimanska vera ne dovoli svobode mišljenja, demokratične družbe, neodvisnosti posameznika, danes tudi napredka. Ljudje morajo imeti suverenost, da so lahko neodvisni in napredni. Če kljubujemo sekularizmu, je to enako, kot bi hoteli ogroziti suverenost ljudstva (demokracijo). Ko ljudstvo izgubi suverenost, se konča njegovo

⁵⁷ ASA je neodvisno neprofitno društvo, ustanovljeno leta 1995 v Washingtonu. Njen namen je promocija Atatürkove politične zapuščine, ki služi kot prispevek k svobodi in miru. Društvo se strinja z filozofijo Atatürka, da suverenost pripada samo ljudstvu in ni deljiva z nobeno drugo avtoriteto, tudi z versko ne.

prizadevanje za napredek. Posledično ne more več obdržati tekmovalne in močne države v naprednem svetu. Verski redovi so mešanica republikanstva, nacionalizma, sekularizma in predvsem reformizma (t.i. napredka). Suverenost ne pripada nobeni religiji ali Bogu, ampak enostavno pripada ljudstvu in samo ljudstvu brez kakšnega koli pogoja ali omejitve. *»Naša oblast, naša država sta država in oblast, ki sta sestavljeni od ljudi in za ljudi, imenovana republika. Razločevanje med ljudmi in oblastjo preneha, kajti oblast je ljudstvo in ljudstvo je oblast. Oblast se tako zaveda, da ni več ločevanja med ljudmi, ampak, da so ljudje zdaj gospodarji.«* (Camcigil 2005).

Nova državna oblast je poskušala pretrgati vse podobe, ki bi spominjale na vzhodno kulturo, predvsem na srednji vzhod in islam. To je doprineslo svoje rezultate in sicer, da se Turčija razlikuje od ostalih muslimanskih držav, hkrati pa ji ni uspelo čisto povsem integrirati se na zahod. Tako ujeta med dvema svetovoma, je v Turčiji povzročilo občutek osamljenosti (Morin 2004: 33-34).

Zaradi takšnih mostov in pozicij ostaja Turčija edinstvena država med zahodom in vzhodom, ki povezuje Evropo in Azijo. Prav zaradi tega, pa bi lahko država zavzela pomembno vlogo med reševanjem problemov med islamskim in krščanskim svetom.

5.3. Radikalna sekularizacija

Mustafa Erdogan (Erdogan 2005) označuje sekularizacijo v Turčiji radikalno. Ko je prišla kemalistična elita na oblast, je ločila religijo od države, hkrati je ukrepala tudi proti posameznim proislamskim in družbenim organizacijam (organizacije so bile odrinjene iz političnega prostora in v enostrankarskem sistemu tudi uspešno utišane). Kemalisti vseskozi niso spreminjali odnosa do islama, ampak je ta postal bolj zmeren šele po uvedbi večstrankarskega sistema, in sicer po drugi svetovni vojni. Glavni razlog bi bil lahko ideološka usmerjenost Republikanske vlade, ki je bila že od začetka nenaklonjena islamu. Država je videla v islamu glavnega krivca za nerazvitost in s takšnim pristopom je v svojih prvih dveh desetletjih vladanja skorajda uničila islam in njeno kulturo.

Agai (2004) opiše lastnosti zgodnjega kemalizma kot misel, da islam predstavlja potencialno nevarnost moderni nacionalni državi.

Turška sekularizacija je drugačna od zahodnih modelov navaja Kedouire (Erdogan 2005). Pravi, da niso bile okoliščine tiste, ki so doprinesle moderno evropsko politiko in je ponavadi opisana kot »svobodna cerkev v svobodni državi«. Za boljše razumevanje se lahko opremo na avtorja D.E.Smitha (Erdogan 2005), ki je predstavil štiri poglede na proces sekularizacije v moderni državi. To pa so polity ločenost, polity razširitev, polity prevrednotenje in polity prevlada.

Polity ločenost predstavlja ločitev od verskih ideologij in cerkvenih institucij. Ločenost predstavlja razdrtje povezave med religijo in politiko (državo). Pri **polity razširitvi** država začne izvajati urejevalne funkcije v socialno ekonomskih sferah, ki so bile prej izvajane s strani verskih struktur. Svojo pristojnost razširi na družbena in ekonomska območja, ki so jih prej nadzirale verske strukture. Tretji pogled ali stopnja vključuje **podporo** ali **tvorbo laičnih političnih vrednot**. Država poskrbi za laičnost politične kulture, za laičnost zakonov in za laičnost narodne identitete. Smith navaja, da so ti trije pogledi sekularizacije univerzalni pri razvoju modernih politik v zadnjem stoletju in pol. Samo v družbah z »globokimi religijami« vidi bolj radikalno obliko poskusa sekularizacije, kot je prevlada države nad verskimi prepričanji, prakso in cerkvenimi strukturami. S tem lahko država razširi svoje področje na tisto, kar je bilo pred tem izključno verska dejavnost, z namenom prikrojitve ali uničenja religije. **Polity prevlada** pomeni odprt napad na verske osnove in močno vsiljevanje laične ideologije v politično kulturo. Medtem, ko oblast zanika vsakršno avtonomijo verskim sferam, deluje država po totalitarnih načelih, čeprav ni v celoti označena kot taka (Erdogan 2005).

Kemalistična sekularna politika ni povzročila samo ločitev religije od države, ampak tudi prevzem vladnega nadzora nad religijo. Po mnenju Levent Kökerju (Erdogan 2005) je država poskušala nadomestiti islamske vrednote z »znanstvenimi«.

Republikanska vlada je sledila bolj polity prevladi oz. radikalni sekularizaciji⁵⁸. Prav s številnimi radikalnimi reformami (ukinitvev kalifata, prepoved tarikatlar – sufijskih redovov, izpustitev člena v ustavi o državni religiji – islamu in nadomeščanjem islamskih zakonov z civilnim zakonikom, sekularizacijo in monopolizacijo izobraževanja, ukinitvijo verskih in tradicionalnih oblek ter nadomeščanje arabske abecede z latinsko) je kemalistična oblast odstranila islam iz turškega življenja, kot institucionalne osnove v 20-ih in 30-ih letih prejšnjega stoletja. V tem času je bila radikalna sekularizacija osnovo načelo nove turške države in versko izražanje je prišlo pod vladni nadzor in kontrolo (Erdogan 2005).

Ugotovimo lahko, da je kemalistična ideologija prinesla novo vrednotenje islama in religije v družbi in državi. Odnos kemalistov do islama pa je bil bolj negativen kot kaj drugega.

Erdogan (2005) pravi, da je bila stvaritev kemalizma kot ideologije pod vplivom pozitivizma iz 19. stoletja.⁵⁹ Kemalizem vključuje pozitivistične vizije razsvetljenstva, ki so vzniknile iz projekta ustanavljanja naroda na osnovi laičnih vrednot, namesto tradicionalnih islamskih. Kemalisti so zato zagovarjali družbeni in politični napredek skozi pozitivistični znanstveni pogled. Le-ta je bil osredotočen na zamenjavo islamskih pogledov z novim družbenim načinom in napredkom. Po njihovem mnenju je bila vsakršna povezava z islamom iracionalna, islam so dojemali kot nasprotje razsvetlitvi. Močna vera v pozitivno znanost, kot so napredek, nacionalizem, stroga zavezanost k politiki sekularizacije, je oblikovala ideologijo kemalistične elite.

Erdogan ocenjuje, da tudi po uvedbi večstrankarskega sistema, kemalisti nadaljujejo svoje nasprotovanje islamu in celo v obdobju od 60-ih do 80-ih let se niso odrekli tej sovražni politiki⁶⁰ (Erdogan 2005).

⁵⁸ Radikalno sekularizacijo zagovarjata Smith in turški učenjak Ilter Turan. Slednji zapiše, da je turška država najbolj radikalen primer moderne sekularizacije. Republika Turčija je bila osnovana na nacionalizmu in republikanskih principih. Izvedla je pravo kulturno revolucijo ter obračunala s povezanostjo turških ljudi in z islamsko preteklostjo (Erdogan 2005).

⁵⁹ Pozitivizem je imel močan vpliv na gibanje Mlade Turke, katerega član je bil tudi Mustafa Kemal.

⁶⁰ Turška vojska smatra sebe za varuha te ogrožene države. Naloga varuha je Atatürk poveril vojski. Se pravi, kakršnekoli spremembe osnovnih načel kemalizma so pomenile napad na državo.

5.4. Nasprotovanje sekularizaciji

Po uvedbi laičnosti oz. zmanjševanju vloge religije v javnosti v Republiki Turčiji, se pričakovanja vladajoče elite niso povsem uresničila. Predvsem v letih 1920 do 1930 so se začeli pojavljati upori verskih voditeljev, ki se niso strinjali s politiko sekularizacije in na ta način izražali svoje versko nezadovoljstvo. Vse več ljudi je pozivalo k tradicionalnemu verskemu izvajanju in doseglo popuščanje političnih oblasti v letu 1946. V 50-ih letih so nekateri politiki že zagovarjali večje spoštovanje državnih oblasti do religije. Naraščajoče nasprotovanje sekularizaciji se pokaže tudi v oživljanju verskih redov, kot so sufiji. Zopet se pojavijo zatrti redovi (tarikatarlar), kot so Kadiri, Mevlevi, Naksibendi, pojavijo se tudi novi redovi (Nurcular, Sleymani, Ticani). Slednji je bil še posebno nasilen v nasprotovanju politiki države⁶¹. V 50-ih letih je bilo več sodnih procesov proti Ticani in ostalim sufijskim voditeljem, zaradi antidržavnih aktivnosti. Hkrati so nekateri (npr. Sleymani in Nurcular⁶²) sodelovali s politiko in podpirali proislamsko politiko. Zahteve po restavraciji (obnovitvi verskega izobraževanja v javnih šolah) so se pojavila v 40-ih letih. Oblast je odobrila versko poučevanje v državnih šolah samo za študente, če so starši to zahtevali. Versko izobraževanje je postalo šolska obveznost šele leta 1982, v primarnih in sekundarnih šolah (Internet 3).

Po uvedbi verskega poučevanja v šolah, se pojavi nezaupanje vladajoče elite do tradicionalnih verskih voditeljev. Verjeli so, da lahko »reformirajo« islam, če bodo prihodnji voditelji izšolani v državno-nadzornih višjih šolah. S tem oblast praktično dobi nadzor nad islamsko vzgojo. Za doseg tega cilja, so ustanovili Fakulteto za bogoslovje na Univerzi v Ankari, kjer so se šolali učitelji islama in imami. Leta 1951 država ustanovi posebne sekundarne šole (imam hatip okullari)⁶³ za izobraževanje imamov in pridigarjev. Te šole so rasle zelo počasi, dokler ni v vladno koalicijo v 70-ih letih vstopila proislamska Stranka narodnega odrešenja (National salvation party -

⁶¹ Skupina je uničevala spomenike Atatürka kot izraz nasprotovanju njegovemu programu ločitve religije in države.

⁶² Nurcular je navsezadnje zagovarjala večstrankarski politični sistem, njena ločina pa je odprto podprla Domovinsko stranko (Motherland party).

⁶³ Šole za izobraževanje islamskih klerikov. Raziskava organizacije TESEV (Turkish Economic and Social Studies Foundation) je pokazala, da se je po letu 1980 povečalo število učencev na Imam Hatip šolah za kar 45%, vendar pa po letu 1997 število upada. Zanimivo je tudi to, da je bilo kar 65% vseh šol zgrajenih s pomočjo raznih združenj, fundacij in drugih institucij (se pravi brez državne podpore) (Cakir in drugi 2004).

MSP). Po državnem prevratu 1980 leta se je vlada odločila zgraditi še več imam hatip, saj je videla v religiji učinkovit način upiranja socialističnim idejam (Internet 3).

Desno-sredinska oblast je bila naklonjena islamu, v takšnih razmerah v letih 1970-1980 se ustanovi organizacija Srce intelektualcev, ki je zagovarjala pravo turško kulturo. Le-ta naj bi izhajala iz turške predislamske tradicije in islama. Menili so, da islam ni samo bistven del turške kulture, ampak je tudi sila, ki je lahko regulirana s strani države. Pripomogla bi k socializaciji pokornih državljanov, da bi sprejeli celoten laičen sistem.

6. POLITIČNI ISLAM

V obdobju enostrankarskega sistema je oblast precej uspešno zatirala vse islamske organizacije ter si jih podredila in utišala. Islam ni imel nobene vidne vloge v javnem življenju. Zato so vsa islamska gibanja do leta 1946 delovala tajno.

Novo politično obdobje se je začelo po letu 1946 s spremembo v večstrankarski sistem in v šestdesetih z vzponom Nove levice. Turško politično ozračje se ni več razdeljevalo samo na sekulariste in njihove nasprotnike. Z vzpostavitvijo večstrankarskega sistema in pojavom liberalnih pogledov, so predstavljali resno alternativo kemalističnim načelom in ustvarili učinkovite inštrumente formalne demokracije. Potekale so svobodne volitve in opozicijske stranke so lahko kritizirale vladajočo stranko ali vladno koalicijo. Prvi vojaški udar leta 1960 je hotel zaščititi načela kemalizma, oblast je prevzela vojska in jo vrnila prokemalistični eliti. Med letoma 1961 in 1980 je pridobil islam večjo veljavo, predvsem v političnem smislu.

Med navidezno pozitivno atmosfero so nekateri islamsko usmerjeni politiki, pod vodstvom Necmettin Erbakana ustanovili stranko (National Order Party – **MNP**), ki je zagovarjala konzervativno moralno, zmanjševanje ekonomskih vezi z Evropsko unijo ter podpirala majhno podjetništvo, lokalne trgovce in tradicionalne ekonomske interese (Carroll 2004). Stranko MNP je sodišče po vojaškem udaru 1971 leta prepovedalo, češ da izkorišča islam v politične namene ter meša politiko in religijo.

Erbakan ustanovi leta 1972 drugo stranko – Narodno odrešilno stranko (National salvation party – **MSP**), ki je imela prav tako proislamske težnje in lahko bi jo uvrstili med versko konzervativne stranke. Stranka je bila ukinjena po vojaškem udaru leta 1981 (Erdogan 2005). Pod nadzorom vojaške elite je bila napisana nova ustava, v kateri so zapisali jasne omejitve glede religije, in sicer da nihče ne sme izkoriščati religije za povečevanje osebne ali političnega vpliva. Hkrati so priznali islamu pomembno družbeno silo in tudi pregrado pred komunizmom (Carroll 2004).

Po vojaškem udaru leta 1980⁶⁴ je pravzaprav prišlo do nove ideje o državi, ki bi lahko nadomestila kemalistično republikansko populistično državo. Država se odmakne od radikalnega sekularizma k neorepublikanizmu. Z vključitvijo islamske razprave in ume⁶⁵ – kot modela za socialno organiziranost ter z opustitvijo radikalnega sekularizma, je država preživela svoje pogoje o nacionalizmu in republikanski državi. Posledice so se izrazile na volitvah leta 1983, ki so označevale prehod na državljansko oblast z neoliberalno Domovinsko stranko (Motherland party – **ANAP**).⁶⁶ Iskanje politične skupnosti je bila glavna značilnost turške politike v 90-ih letih. Za politično sfero je bilo značilno nasprotovanje med razpravami o napredku in sekularizmu ter razpravi o tradicionalizmu in antisekularizmu, kot tudi pojavu etničnih vprašanj o kurdskem problemu⁶⁷ (Aydin, Keyman 2004: 2-4).

Vojska je posredovala zopet leta 1997, ko je morala odstopiti vlada, v kateri je bila tudi islamska stranka Stranka blaginje (Welfare party - Refah Partisi **RP**)⁶⁸. Razlogi za to so bili predvsem v tem, da voditelju Erbakanu⁶⁹ ni uspelo prepričati laične elite, vojske in mnoge druge laične družbene skupnosti, o nedolžnosti njegove

⁶⁴ Vojaška vlada je bila po udaru leta 1980 na oblasti tri leta in je v tem času prepovedala politične stranke, omejila posameznikove in politične pravice in svoboščine. Vojska je upravičila intervencijo z razlogom, da skuša vrniti državo na pot, ki jo je začrtal Mustafa Kemal Atatürk (Internet 3).

⁶⁵ Skupnost vernikov, ki so združeni v islamski veri.

⁶⁶ Nacionalistično demokratsko stranko (označena kot "državna stranka") je podpirala vojska, ki pa ni pridobila moči.

⁶⁷ Kurdsko vprašanje je zopet vzniknilo leta 1984 po ustanovitvi Kurdske delavske stranke (Partiya Karkere Kurdistan - PKK), ki je napadala podeželske policijske postaje v jugovzhodni Turčiji.

⁶⁸ Vrhovno sodišče je stranko obtožilo nasproti revolucionarno Republiki Turčiji in jo leta 1998 ukinilo (Guruz 2004).

⁶⁹ Necmettin Erbakan je bil prvi islamski predsednik vlade v Turčiji (Guruz 2005: 8). Prvi dve službeni potovanji, ki ju je imel kot predsednik vlade, sta bili v Libijo in Iran, zaradi česar je izgubil zaupanje sekularistov (Agai 2004).

nenaklonjene politike sekularni državi. Nato je posredoval Narodni varnostni svet,⁷⁰ ki je priporočil Erbakanu bolj sekularno držo v politiki in odnosu do Zahoda. Kasneje isti člani ukinjene stranke ustanovijo novo stranko t.i. Virtue party (Fazilet Partisi **FP**), ki sicer ni vstopila v parlament, vendar pa je bila prav tako ukinjena leta 2001, iz razloga, da predstavlja center islamskega fundamentalizma (Kucukcan 2003). Erbakan je ustanovil novo stranko Felicity party (Saadet Partisi **SP**), vendar se je v sami stranki zgodil upor proti voditelju. Nova frakcija mladih islamistov pod vodstvom Recep Tayyip Erdogana in Abdullah Gula, je zagovarjala bolj demokratično, decentralizirano in transparentno strankarsko strukturo. Razkol je bil neizbežen (Carroll 2004).⁷¹

Pod vodstvom Recep Tayyip Erdoganom⁷² se ustanovi nova stranka, Stranka za pravico in razvoj (Justice and Development party - Adalet ve Kalkinma Partisi-**AKP**), ki je na volitvah leta 2002 dosegla odličen rezultat in osvojila večino sedežev v turškem parlamentu ter tako sama sestavila vlado.⁷³ Stranka ima zadostno število poslancev za spremembo ustave. Vodstvo stranke se upira, da bi zagovarjalo državno-versko razmerje in sekularizem. Voditelji stranke raje posvečajo pozornost problemu, kot je omejitev verskega izražanja v javnosti, z namenom preprečitve naraščanja napetosti med sekularisti in bolj versko orientiranimi skupinami v družbi.⁷⁴ Vlada se ne posveča omejitvam religije, ampak širšim procesom, kot so približevanje Evropski uniji in doseganje Kopenhagenskih kriterijev, demokratičnim reformam, gospodarskemu napredku in regionalni krizi v neposredni bližini (Irak). Vlada molči

⁷⁰ Narodni varnostni svet je imel nalogo ocenjevanja narodne varnostne politike, sestavljen je bil iz vojaškega in civilnega osebja. Vladal je po vojaškem udaru 1980 do 1983, potem ga je nova vlada ukinila. Kasneje ustanovijo Predsedniški svet, ki svetuje predsedniku, nakar je leta 1989 ukinjen (Internet 3).

⁷¹ Erbakan je zagovarjal ustanovitev mednarodne muslimanske povezave, medtem ko je nova frakcija zagovarjala pospeševanje približevanja Evropski uniji.

⁷² Erdogan je bil obtožen leta 1997 zločina proti laičnosti in bil zaprt 10 mesecev, ker je v javnosti bral pesem turškega sociologa, pisatelja in utemeljitelja turškega nacionalizma Gökälpa. Pesem se glasi: "Mošeje so naše vojašnice, kupole naše čelade, minareti naši bajoneti in verniki naši vojaki" (Carroll 2004).

⁷³ Poleg te stranke je v parlament prišla samo ena stranka (Republikanska ljudska stranka, CHP), saj je volilni prag, ki ga mora stranka dobiti na volitvah za vstop v parlament 10%. Rezultati volitev 2002 so bili sledeči: Stranka pravice in razvoja (AKP) 34,3%, Republikanska ljudska stranka (CHP) 19,4%, Stranka pravične poti (DYP) 9,6%, Stranka nacionalnega gibanja (MHP) 8,3%, Domovinska stranka (ANAP) 5,1%.

⁷⁴ Dober primer nezadovoljstva glede verskega izražanja v javnosti je dogodek iz leta 1999, ko je bila v turški parlament izvoljena Kavakci, ženska, ki se je pokrivala z islamsko naglavno ruto. Ko bi morala zapriseči v parlamentu, je takratni predsednik vlade odkrito nasprotoval njej, češ da krši pravila parlamenta s zastiranjem. Kavakci je nato izgubila turško državljanstvo z razlago, da je dobila ameriško državljanstvo prej, kot so to odobrile turške oblasti (Kucukcan 2003).

glede omejitve islama v javnosti in se izogiba temi o nemuslimanskih manjšinah v Turčiji (Kucukcan 2003).

Islam je vedno igral pomembno vlogo v Turčiji in zato stranka Erdogana niti ni prva islamska stranka. Avtor (Kucukcan 2003) pravi, da je Turčija od ustanovitve izboljšala svojo demokracijo, vendar problem odnosa med državo in religijo še ostaja. Država nima takšne ločitve religije od države, kot jo imajo nekatere druge zahodne države (ZDA, Francija). Državna ideologija ne samo, da vpliva na javne institucije, ampak tudi postavlja meje javnega področja. Turška demokracija bi morala biti bolj inkluzivna in prilagojena religiji, prav tako pa bi morala država najti ravnotežje med religijo in sekularizmom. Kljub temu pa je država lahko zgleden primer sožitja islama in moderne demokracije.

Avtor Yapp (Guruz 2004: 7-8) pravi, da stranka AKP sprejema določeno stopnjo modernizacije (velika država, gospodarstvo, širok program izobraževanja in socialne blaginje), vendar zavračajo manjše stvari kot so pitje alkohola, ples in droge. Njihova družbena sestava je drugačna od tradicionalne, in sicer izhajajo iz srednjega razreda moderne izobrazbe in podeželskega okolja. Kasneje so se ljudje preselili v moderna urbana okolja ali celo v tujino.

Stranka AKP je naredila pomembne politične in ekonomske reforme. Njihova politika je prozahodna in njihove reforme skušajo doseči višjo raven demokracije. Stranka je posvetila pozornost turškemu približevanju Evropski uniji, učvrstitvi tržne ekonomije, stabilnosti demokratičnih institucij, vladavini prava, spoštovanju človekovih pravic in zaščiti manjšin.⁷⁵

6.1. Raziskava TESEV⁷⁶ – Religija, družba in politika v Turčiji 2000

Raziskava je bila opravljena leta 2000, in sicer zaradi takratnih aktualnih političnih dogodkov, ko je morala Stranka blaginje odstopiti z oblasti, ker naj bi predstavljala

⁷⁵ Več desetletij trajajoča represivna politika nad Kurdi se je omilila, država je ukinila zloglasno državno varnostna sodišča in odstranila prisotnost vojske v upravi višjega izobraževanja.

⁷⁶ TESEV (Turkish Economic and Social Studies Fundation) je neodvisna think-tank organizacija, ki predstavlja most med akademskim raziskovanjem in policy-making procesom. TESEV izvaja raziskave, ki temeljijo na znanstvenih načelih.

grožnjo sekularni državi. Stranko blaginje so smatrali za islamistično. Tako se je v javnosti začela razprava, ali lahko v državi, kjer je 99% ljudi muslimanov, upravičeno zagovarjati vidno vlogo islama v javnosti in je tudi povsem normalno, če to zahtevajo ljudje kot demokratično pravico. Na drugi strani je strah sekularistov, da v državi, kjer je večina muslimanov, obstaja veliko tveganje vzpostavitve šariatske vladavine.

Povzeli bomo le glavne ugotovitve:

1. Turška populacija ne podpira ideje o večji vlogi religije v javnem življenju, niti ne podpira ideje o vzpostavitvi šariatske vladavine.
2. Odstotek tistih, ki podpirajo idejo o politični stranki, katera bi vodila politiko glede na religijo je 24,6%. Delež temu nasprotujočih je 60,6%.
3. Čeprav večina nasprotuje vplivu religije na javnost in politično življenje, prav tako večina nasprotuje vmešavanju države v religijo.
4. Rezultati raziskave nasprotujejo tezi, da se je s povečevanjem političnega islama izoblikovala polarizacija skupin na zagovornike političnega islama in zagovornike sekularizacije – na osebni ravni ta povezava ne obstaja, obstaja pa takšna polarizacija na politični ravni.
5. Glede na verski konservatizem so ocenili stranke in jih razvrstili na liberalno stran, kamor so se uvrstile Republikanska ljudska stranka (Republican People's Party, **CHP**), Ljudska demokratska stranka (Democratic Peoples Party, **DEHAD**), Socialno demokratska stranka (Social Democratic Party, **DSP**) in Domovinska stranka (Motherland Party, **ANAP**). Te stranke podpirajo predvsem ljudje, ki so usmerjeni k bolj liberalni in sekularni politiki. Na nasprotno stran so tako razvrstili Stranka kreposti (Virtue Party, **FP**), Stranka nacionalnega gibanja (Nationalist Action Party, **MHP**) in Stranka pravične poti (True Path Party, **DYP**). Te stranke podpirajo ljudje, ki so bolj verni in konzervativni (Carkoglu, Toprak 2000).

7. ZAKLJUČEK

Prve reforme, ki so jih zahtevali Mladi Turki so že nakazale smer, kamor si želi Turčija. Želja po prevzemu zahodno evropskih modelov demokracije se začne že v drugi polovici 19. stoletja in se nadaljuje v vojni za neodvisnost. Vrhunec doseže v razglasitvi Republike Turčije. Celoten nadaljnji razvoj države nam potrjuje tudi zgodovina. Lahko bi dejali, da je večna želja Turčije v tem, da bi jo evropske države sprejele za enakovredno v svojih povezavah, le da jim do sedaj še ni uspelo prepričati ostalih voditeljev evropskih držav.

Če se vrnem k hipotezama. V prvi hipotezi je bila postavljena trditev, da je Atatürk ustanovil enostrankarsko parlamentarno republiko in ji nato tudi vladal kot avtokrat. Trditev potrjujem v celoti.

Atatürk v času svojega vladanja do smrti pravzaprav ni dovolil ali pa niso bili vzpostavljeni pogoji večstrankarskega sistema. Kot že omenjeno sta bili v njegovem času samo dve novi stranki, pa še ti dve sta bili kmalu razpuščeni. Zaradi prevelikega vpliva in moči Republikanske ljudske stranke na parlament in sestavo vlade ter zaradi določil v ustavi, ki so dopuščala velik vpliv predsednika republike, se pravzaprav ni mogel razviti tekmovalni strankarski sistem. Kot je ocenil Mango, je imel Atatürk v svojih rokah pravzaprav vse niti za izvedbo politike, takšne, kot jo je želel uresničiti s svojimi sodelavci. Tako bi lahko zaključili, da je bil potemtakem avtokrat, samodržec. Pomemben napredek je bil narejen v smeri zagotovitvi pravic ženskam. Zagotovljene so bile volitve, na katerih so lahko sodelovale tudi ženske, saj so pridobile tako pasivno kot aktivno volilno pravico.

Vendar je država s svojimi reformami približala svoj politični sistem državam na zahodu, izvedla sekularizacijo pravnega in izobraževalnega sistema ter tako podala okvire in temelje za razvoj zahodne parlamentarne demokracije. Z drugim valom demokracije se je tudi Turčija bolj približala sistemu parlamentarne in participativne demokracije, nikakor pa ne bi mogli to dejati za obdobje vladanja Atatürka.

Kemalizem kot ideologija, ki je bila predvsem prisotna v obdobju vladanja Atatürka bi opisali kot tisti silo, ki je poskušala islam postaviti v zasebni okvir in ga v njem tudi nadzirati. Izjemen primer države, da je hkrati islamska in laična je posebnost v današnjem svetu. Kemalizem je zagovarjal sekularizacijo še pozno proti koncu 20. stoletja. Kot ovira je bil zato, ker je kemalistična elita interpretirala civilizacijo in napredek kot nekaj, kar ni povezano ali ne vključuje religije oziroma islama. V želji kemalistične elite, da bi bila zahodnjaška (vesternizacija) in čim bolj podobna civiliziranim narodom, je bila najprimernejša rešitev ločitev religije od države, kot so to storile zahodne krščanske države. Vendar država ni poskušala ohraniti islama kot del svoje kulturne zgodovine, kot nekaj, kar je in bo vedno prisotno v Republiki Turčiji. Izvedla je radikalno sekularizacijo, t.i. politično prevlado države nad religijo, napadla verske osnove in običaje ter vsiljevala laično ideologijo v politično kulturo. Dober primer je zamenjava besede Alah iz arabščine v turščino, kar se je seveda čez čas sprevglo v nasprotovanje verskih voditeljev glede verske prakse, v katero se je država preveč vmešala.

Drugo hipotezo potrjujem, ker je država nasprotovala islamu kot svobodni veri, s tem, ko je prepovedala delovanje verskih redov (tarikatar) in tako skorajda uničila njihovo kulturo. Sekularizacija v Turčiji je bila radikalna in islam v tistih okoliščinah ni deloval svobodno, ampak je bil precej odvisen od takratnih vladnih struktur. Država si je zagotovila nadzor nad islamom, tako glede izobraževanja kot tudi verskega prakticiranja. Po mojem mnenju lahko na enostavnem primeru vidimo odnos vlade do islama, ko je država razglasila za prosti dan nedeljo, kar jasno pokaže na nespoštovanje oblasti islama in njene kulture.

Islamska kultura je del turške zgodovine. Oživljanje islama se je začelo po letu 1980, ko je bilo vidno, da kemalistična elita ni uspela nadomestiti religije z novimi modernimi, laičnimi vrednotami. Privatno izobraževanje, razvoj islamske obleke in mode, produkcija islamske glasbe, izdajanje islamskega časopisa, so posledice sekularizacije, ki so postavile islam v nove okvire in ga naredile prodornega v islamski turški družbi (Kucukcan 2003).

Današnja Turčija sledi demokraciji in povzemanju evropske zakonodaje. Čeprav je na oblasti islamska stranka AKP, pravzaprav ni bojazni, da bi se država obrnila stran

od laičnosti. Stranka AKP se rada primerja z stranko CDU (Nemško krščansko stranko), kar pomeni, da predznak religije pri stranki niti ni nujno, da pomeni grožnjo sekularni državi. Prav tako tudi raziskava potrjuje domneve, da si večina državljanov ne želi islamske države, niti vmešavanja oblasti v religijo. Tako je država mogoče našla srednjo pot ter bo pustila, da muslimani svobodno izražajo vero, medtem ko bo politika skrbela za dobro vseh državljanov, tudi manjšin in sledila demokratičnim putem, ki jih je začel Mustafa Kemal Atatürk.

8. LITERATURA IN VIRI

Agai, Bekim (2004): Islam und Kemalismus in der Türkei. Dostopno na http://qantara.de/webcom/show_article.php/c-297/nr-36/p-1/i.html (22. december 2004).

Aydin, Senem in Keyman, Fuat (2004): European integration and the transformation of turkish democracy. Dostopno na www.ceps.be (30. september 2004).

Balažic, Milan (2002/03): Predavanja pri predmetu Zgodovina političnih idej. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Benko, Vlado (2000): Zgodovina mednarodnih odnosov. Ljubljana: FDV.

Cakir, Rusen, Bozan Irfan, Tarlu, Balkan (2004): Imam hatip high schools: Legends and realities. Dostopno na http://tesev.org.tr/eng/events/n_ihl_summary.doc (15. julij 2005).

Camcigil, Metin (2005): Understanding Kemalism. Dostopno na <http://www.wataturksociety.org/asa/voa/kemalizm.html> (21. februar 2005).

Cardini, Franco (2003): Evropa in islam – zgodovina nekega nesporazuma. Ljubljana: Založba / *cf.

Carkoglu, Ali, Toprak, Binnaz (2000): Religion, Society and Politics in Turkey, 2000. Dostopno na http://www.tesev.org.tr/eng/project/tesev_search.pdf (22. julij 2005).

Carroll, Thomas Patrick (2004): Turkey`s Justice and Development Party: A model for Democratic Islam? Dostopno na http://www.meib.org/articles/0407_t1.html (25. julij 2005).

Dahl, Robert A. (1997): Uvod v teorijo demokracije. 1. izdaja, Ljubljana: Krtina.

Demyrel, Süleyman (1997): The compatibility of islam, democracy and secularism. Dostopno na <http://www.mfsd.org/org/debate/islam&demo/suleyman.html> (16. maj 2005).

Erdogan, Mustafa (2005): Islam and turkish politics: Turkey`s quest for democracy without Islam. Dostopno na <http://www.liberal-dt-org.tr/index.php?lang=tr&message=me&art=255> (20. april 2005).

Étienne, Bruno (2000): Radikalni islamizem. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Goodin, Robert E., Klingemann, Hans-Dieter (1996): A new handbook of political science. Oxford: Oxford University Press.

Guruz, Kemal (2004): Two years of an islamist government in secular Turkey: a critique from a historical perspective. Dostopno na <http://einaudi.cornell.edu/europe/initiatives/pdf/Guruz.pdf> (10. januar 2005).

Huntington, Samuel P. (1996): The clash of civilizations and the remaking of world order. London.NewYork.Sydney.Tokyo.Toronto.Singapore: Touchstone books.

Ilkin, Baki (2003): »Mustafa Kemal Atatürk: The nation-builder and the stateman«. Dostopno na http://www.ataturksociety.org/asa/voa/remarks_ilkin.html (21. februar 2005).

Internet 1: <http://www.turkishembassy.org/countryprofile/from1293.html> (17. oktober 2004).

Internet 2: <http://www.gazi.edu.tr/atax.html#founder> (17. oktober 2004).

Internet 3: <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?rd/cstdy:@field> (12. oktober 2004).

Internet 4: <http://www.mfa.gov.tr/grupc/ca/cai/2.html> (15. oktober 2004).

Internet 5: <http://mkutup.gov.tr/ilkeler-eng.html> (15. oktober 2004).

Internet 6:
http://tbmm.gov.tr/english7/about_tgna.html#THE%20FIRST%20CONSTITUTION (7. maj 2005).

Internet 7: <http://allaboutturkey.com/demirel.html> (7. maj 2005).

Internet 8: <http://www.turkishembassy.org/countryprofile/religionandsecularism.html> (22. februar 2005).

Internet 9: <http://www.turizm.net/turkey/history/ataturk.html> (17. oktober 2004).

Internet 10:
<http://www.dnevnik.si/clanekb.asp?id=97157&ed=&datum=&poskus=prvic> (6. oktober 2004).

Internet 11: http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,396,71776 (27. junij 2005).

Judge, Harry, Šumrada, Janez, Štuhec, Marko (1993): Oxforddova enciklopedija zgodovine. Od pradavnine do 19. stoletja. Ljubljana: DZS.

Jung, Dietrich (2003): The Sevres Syndrome: Turkish Foreign Policy and its Historical Legacy. Dostopno na http://www.edu/depts/diplomat/archives_roll/2003_07_09/jung_sevres/jung_sevres.html (26. januar 2005).

Koran (2004): Tržič: Učila International.

Kucukcan, Talip (2003): State, Islam and religious liberty in modern Turkey: Reconfiguration of religion in the public sphere. Dostopno na http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3736/is_200301/ai_n9198043 (5. junij 2005).

Leksikon Cankarjeve založbe (2000). 3. izdaja, 2. dop. natis. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Lešnik, Andrej (2000): Od despotizma k demokraciji. Razvoj ustavnosti in parlamentarizma. Ljubljana: Modrijan.

Mango, Andrew (1999): Atatürk. London: John Murray.

Mastnak, Tomaž (1998): Evropa: med evolucijo in evtanazijo. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.

Morin, Aysel (2004): Crafting a Nation: The Mythic construction of the new turkish national identity in Atatürk`s Nutuk. Dostopno na <http://einaudi.cornell.edu/europe/initiatives/pdf/Morin.pdf> (10. januar 2005).

Oktem, Niyazi (2002): Religion in Turkey. Dostopno na http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3736/is_200201/ai_n9063474/pg_3 (5. junij 2005).

Pogačnik, Mateja (2005): Približevanje Turčije EU, diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Smailagić, Nerkez (1999): Leksikon islama. Sarajevo: Svjetlost.

Smrke, Marjan (2000): Svetovne religije. Ljubljana: FDV.

Sonyel, Salahi R. (1989): Atatürk – the founder of modern Turkey. Ankara: Turkish historical society.

Sruk, Vladimir (1995): Leksikon politike. Maribor: Obzorja.

Stres, Anton (1998): Cerkev in država. Ljubljana: Družina.

Svetovna zgodovina od začetkov do danes (1981). 2. dop. izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba.

The Ottomans a brief story of a world empire (2000): Ankara: Ministry of foreign affairs of the Republik of Turkey.

Tomšič, Matevž (2002): Politična stabilnost v novih demokracijah. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Zajc, Drago (2004): Razvoj parlamentarizma, funkcije sodobnih parlamentov. Ljubljana: Založba FDV.

Žnideršič, Martin (1997): Družinska enciklopedija. Ljubljana: Slovenska knjiga.